

Anadolu'da Bir Eğitim Şehri: Kayseri Danişmentli ve Selçuklu Medreselerinden Örnekler

A City of Education in Anatolia: Examples from Kayseri Danishmendid and Seljuk Madrasahs

Müberra Şahin*

Doktora Öğrencisi, Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Ankara, Türkiye
PhD student, Hacettepe University, Faculty of Literature, Department of Art History, Ankara, Türkiye
muberrashahin@gmail.com | <https://orcid.org/0000-0002-1688-8302>

*Corresponding Author / Sorumlu Yazar

Nermin Şaman Doğan

Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Ankara, Türkiye
Professor, Hacettepe University, Faculty of Literature, Department of Art History, Ankara, Türkiye
nerminsd@hacettepe.edu.tr | <https://orcid.org/0000-0002-9954-2429>

Article Type / Makale Tipi

Research Article / Araştırma Makalesi

DOI: 10.31591/istem.1615999

Article Information / Makale Bilgisi

Received / Geliş Tarihi: 09.01.2025

Accepted / Kabul Tarihi: 28.06.2025

Published / Yayın Tarihi: 30.06.2025

Cite as / Atıf: Şahin, Müberra – Şaman Doğan, Nermin. "Anadolu'da Bir Eğitim Şehri: Kayseri Danişmentli ve Selçuklu Medreselerinden Örnekler". *İstem* 45 (2025), 475-508.

<https://doi.org/10.31591/istem.1615999>

Plagiarism / İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. / Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Copyright / Telif Hakkı: "Authors retain the copyright of their works published in the journal, and their works are published under the CC BY-NC 4.0 license. / Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC-BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanır."

Ethical Statement / Etik Beyan

This article is extracted from my doctorate dissertation entitled "An Overview of the Anatolian Seljuks and Principalities Period Madrasahs in the Light of Documents", supervised by Nermin Şaman Doğan (Ph.D. Dissertation, Hacettepe University, Ankara/Türkiye, 2025). Bu çalışma Nermin Şaman Doğan danışmanlığında yürütülen "Belgeler Işığında Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi Medreselerine Bakış" başlıklı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır

<https://dergipark.org.tr/pub/istem>

Anadolu'da Bir Eğitim Şehri: Kayseri Danişmentli ve Selçuklu Medreselerinden Örnekler

Öz

Kayseri ve çevresindeki yerleşimler tarihin her döneminde önemli olmuştur. Eski çağlarda "Kapadokya" adı verilen bölgede yer alan ve ilk olarak Erciyes Dağı (Argios) eteklerinde kurulan kent, Mazaka, Eusebia, Caeserea Mazaka, Caesarea, Kaysaria adlarıyla bilinmektedir. Cumhuriyet dönemiyle birlikte Kayseri ismiyle anılan şehir; kuzeyde Yozgat, kuzeydoğuda Sivas, güneyde Adana, güneydoğuda Kahramanmaraş, batıda Nevşehir ve güneybatıda Niğde illeri ile komşudur. Çok sayıda kültüre ev sahipliği yapmış ve her dönemin ticaret merkezlerinden biri olan kent, Akdeniz'i, Karadeniz ve Ege'ye bağlayan yollar üzerinde bulunmaktadır. Roma ve Bizans döneminde de önemini koruyan Kayseri'de Türk dönemi Danişmentliler ile başlar ve Anadolu Selçukluları ile devam eder. Anadolu Selçuklu döneminde de ticaretin yanı sıra özellikle eğitim yapılarının fazlalığı ve çeşitliliği ile Orta Çağ Türk mimarisinin önemli bir kesitini sunan şehir olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu medreselere genellikle sultanlar, sultan eşleri ve varlıklı devlet adamları banilik yaparak, kentin şehir dokusuna da katkı sağlayan zengin vakıflarla desteklenmiştir. Kentin tarihi dokusunda çok sayıda ve çeşitte medrese örneklerinin yayılım göstermesi hem şehrin genişlemesine hem de şehirde oluşan entelektüel ortama ve bilgi birikimine gönderme yapmaktadır. Bu çerçevede, kentin eğitime katkısının bir yansıması olarak "makarr-ı ulema/bilginler şehri" diye anıldığı da bilinmektedir. Kayseri medreseleri plan, mimari ve süsleme özellikleri ile klasik Selçuklu üslubunu yansıtan özel örneklerdir. Tümü açık avlulu olan medreselerin cepheden dışa taşkın, yüksek ve çok süslü tutulmuş, genellikle kitabeli olan taç kapıları bu örnekleri farklı kılar. Kentin en anıtsal yapılarını meydana getiren Kölük, Gevher Nesibe, Huand Hatun, Hacı Kılıç ve Sahibiye medreseleri ile Anadolu Selçuklu döneminin günümüze ulaşan ilk hastanesi Gevher Nesibe Darüşşifası dikkati çeken özgün eserlerdir.

Anahtar Kelimeler: Kayseri, Danişmentli, Anadolu Selçuklu, Medrese, Eğitim.

A City of Education in Anatolia: Examples from Kayseri Danishmendid and Seljuk Madrasahs

Abstract

Kayseri, located in the historical region of Cappadocia at the foothills of Mount Erciyes (Argios), has been a prominent settlement throughout history. Known by names such as Mazaka, Eusebia, Caeserea Mazaka, and Kaysaria before being renamed Kayseri during the Republican period, the city is surrounded by Yozgat to the north, Sivas to the northeast, Adana to the south, Kahramanmaraş to the southeast, Nevşehir to the west, and Niğde to the southwest. Its position on key trade routes connecting the Mediterranean, Black Sea, and Aegean regions ensured its status as a center of commerce and culture in every era. Kayseri, which preserved its significance during the Roman and Byzantine periods, began its Turkish era with the Danishmendids and continued with the Anatolian Seljuks. During the Anatolian Seljuk period, Kayseri emerged as a city that represents a significant cross-section of medieval Turkish architecture, marked by the abundance and diversity of its educational buildings, in addition to its role in trade. These madrasahs, established by sultans, royal families, and influential statesmen, were supported by extensive endowments. The abundance of madrasahs in the historical fabric of the city points to both its expansion and the intellectual environment and accumulation of knowledge that developed within it. These institutions not only shaped the urban landscape but also created an environment of intellectual and scholarly growth, leading to Kayseri's recognition as "makarr-ı ulema" (city of scholars). The madrasahs of Kayseri are exceptional examples of classical Seljuk architecture, characterized by open courtyards, intricate ornamentation, and monumental crown gates inscribed with detailed carvings. Among these are Kölük, Gevher Nesibe, Huand Hatun, Hacı Kılıç and Sahibiye madrasahs. The Gevher Nesibe Darüşşifā, the first surviving Seljuk hospital, further highlights the city's historical contributions to education and healthcare.

Keywords: Kayseri, Danishmendid, Anatolian Seljuk, Madrasa, Education.

Giriş

Eski Çağlardan günümüze kadar pek çok kültüre ev sahipliği yapmış olan ve ilk olarak Mazaka adı ile anılan Kayseri, Akdeniz'i Karadeniz ve Ege'ye bağlayan yollar üzerinde bulunması nedeniyle her zaman önemli bir ticaret ve kültür merkezi olmuştur. Roma ve Bizans döneminde de önemini koruyan şehirde Türk dönemi; Danışmentli (1080-1178), Selçuklu (1169-1308), İlhanlı (1308-1345), Ertunalılar (1345-1381), Kadı Burhaneddin Ahmet Beyliği (1381-1398), Dulkadiroğulları (1419-1438), Karamanoğulları (1402-1468) ile Osmanlı İmparatorluğu'ndan Cumhuriyet'e uzanan tarihi bir geçmişe sahiptir. Anadolu Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı Dönemi'nde de hem ticari hem kültürel hem de eğitim alanında önemli kentlerden biri olma özelliğini devam ettirmiştir.

Bilindiği gibi İslâm ilim kurumu olan medrese, ders okunan yer, öğrencinin içinde oturup kalktığı bina anlamına gelmektedir¹. Okumak, bir metni öğrenmek, anlamak, ezberlemek ve tekrar etmek anlamındaki ders (derase) kökünden gelir². Cami ve mescitlerin içinde bir halka (daire biçimli oturma düzeni) etrafında başlayan eğitim, giderek ders programları ve öğrenci sayısının artması ile yetersiz kalmış bu nedenle yeni mekân arayışları başlamıştır. Örneğin kelim gibi ilim dallarında eğitim, tartışma metoduna dayandığından, mescit gibi sessizlik ve huzur ortamı isteyen ibadet yerinde yapılmasına uygun değildi. Bunun sonucu olarak eğitim-öğretim, mescit ve camilerden ayrılmış özel yapılara aktarılmıştır. Yine de camiler birer eğitim-öğretim merkezi olmaya devam etmiştir³.

Medreselerin kökeni ve kuruluşuna dair farklı görüşler bulunsa da özellikle Büyük Selçuklu döneminde önem kazanmış, Sultan Alp Arslan (1063-1072) zamanında kurumsallaşmış ve devlet tarafından desteklenmiştir⁴. Dönemin ünlü veziri ve Siyasetname adlı eserin de yazarı olan Nizamülmülk, yaklaşık otuz yıllık vezirliği sırasında (1063-1092) sultanın desteği ile Nizamiye Medreselerini inşa ettirmiştir⁵. Başlangıçta fakihler ve bilginler için, daha küçük ölçekte özel imaretler açılır

¹ H. Ziya Ülken, *Sosyoloji Sözlüğü* (İstanbul: Talim ve Terbiye Dairesi Yayınları No.9, 1969), "Medrese", 197.

² Mehmed Z. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: MEB Basımevi, 1983), "Medrese", 2/436; Mefail Hızlı, "Kuruluşundan Osmanlılara Kadar Medreseler", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/1 (1987), 274; Ayşe Furat, "Eğitim-Mimari İlişkileri Açısından Kuruluş Dönemi Osmanlı Medreseleri", *İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 (2003), 181-208; Nebi Bozkurt, "Medrese" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/323; Türker Gök-türk - İsa Dağ, "Nizamiye Medreselerinin Eğitim Öğretimdeki Rolü", *The Journal of Academic Social Studies* 27 (2014), 457-469; Muhammed Kemaloğlu, "XI.-XIII. Yüzyıl Türkiye Selçuklu Devletinde Eğitim-Öğretim (Medreseler)", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi* 2/5 (2015), 89-106.

³ Ahmet Yavuzylmaz, *Anadolu'da XVI. Yüzyıl Osmanlı Medrese Mimarisi (1500-1600)* (Konya: Palet Yayınları, 2023), 26.

⁴ Mehmet Ali Köymen, "Alp Arslan Zamanı Selçuklu Kültür Müesseseleri I Üniversiteler", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi* IV (1975), 110; İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü* (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1983), 373.

⁵ M. Asad Talas, *Nizamiye Medresesi ve İslam'da Eğitim-Öğretim*, çev. Sadık Cihan (Samsun: Etüt Yayınları, 2000); Ahmet Beken, "Nizâmiye Medreselerinde Öğretim Yapılan İlimler", *Çukurova Üniversitesi*

ken Nizamiye Medreseleri ile daha geniş bir kitleye eğitim verilmesi sağlanmıştır. Bu medreselerle amaçlanan; ilim adamlarını bünyesinde toplayıp ilmi geliştirmek, onlara maaş bağlayıp devletin yanında tutmak, öğrencilere ücretsiz eğitim vermek, Fatimîlerin, Şiilik propagandalarına karşı Sünnî-Şafîi usulüne göre savunmak olmuştur⁶. Nizamiye medreseleri, Batınî unsurlara karşı Sünnî İslâm anlayışını geliştirmekle kalmamış, Orta Çağ'ın önemli eğitim kurumlarından birine dönüşmüştür.

1071 Malazgirt Savaşı zaferi sonrasında Türklerin Anadolu'ya gelişiyle, Anadolu Selçuklu ve Beylikler döneminde farklı coğrafyalarda çok sayıda yapı inşa edilmiştir. Bu dönemlerde kentlerin tarihi dokusu içinde en anıtsal yapılardan biri de medreseler olmuştur. Bu bağlamda medreseler plan, mimari ve süsleme özellikleri ile şehirlerin simgesi durumundadır. Medrese mimarisi bir avlu çevresinde (revaklar, eyvanlar, öğrenci odaları) düzenlendiği için açık ve kapalı avlulu olarak iki ana başlıkta gruplanır. Anadolu'da kapalı avlulu medreselerin ilk örnekleri Danişmentli, açık avlulu medreseler ise Artuklu kültür çevresinde karşımıza çıkmaktadır⁷.

Medreselerle ilgili kitabe, vakfiye, dönemin tarih kitapları birincil kaynak olarak önem taşır. Özellikle vakfiyeler yapının işleyişi, eğitim-öğretimin niteliği, medrese görevlileri (müderris, muid, öğrenci, imam, diğer görevli), yapının konumu ve şehrin dokusu hakkında bilgiler vermektedir. Anadolu Selçuklu döneminden günümüze gelebilen vakfiyelere göre; Konya Şemseddin Altun-aba Medresesi 38, Amasya Halifet Gazi Medresesi 12, Sivas Gök Medrese 20, Sivas Buruciye Medresesi 30, Kırşehir Cacabey Medresesi 24, Niğde Ak Medrese 15 öğrenci sayısı ile karşımıza çıkmaktadır. Medreselerde verilen dersler ise Usul, Şeriat, Hilaf, Bahis, İstidlal, Münazara, Hadis, Tefsir, Fıkıh (İslam hukuku), Ulûmu Edebiye, Sarf, Nahiv, Ulûmu Âliye'dir⁸. Eğitim süresi de 3- 5 yıl arasında değişmektedir. Vakfiyelerde belirtilen öğrenci sayıları genellikle burs alan öğrencileri kapsamaktadır. Bu durumda burs almayan öğrenciler de olduğu düşünülmelidir. Bu da öğrenci sayısının daha fazla olduğuna işaret etmektedir.

→

İlahiyat Fakültesi Dergisi 21/2 (2021), 418.

⁶ Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, 373; Cahit Baltacı, *XV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2005), 1/64, Ahmet Yavuzylmaz-Cahit Karakök, "Konya Medreseleri", *Konya Kitabı XIX -Türkiye Selçukluları ve Konya*, ed. Caner Arabacı vd. (Konya: Konya Ticaret Odası, 2023), 4/214-215.

⁷ Abdullah Kuran, *Anadolu Medreseleri* (Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, 1969), 11-115; Metin Sözen, *Anadolu Medreseleri: Selçuklu ve Beylikler Devri* (İstanbul: İTÜ Matbaası, 1970), Ara Altun, *Anadolu'da Artuklu Devri Türk Mimarisinin Gelişmesi* (İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1978).

⁸ İ. Hakkı Uzunçarşılı, "Niğde'de Karamanoğlu Ali Bey Vakfiyesi", *Vakıflar Dergisi* 2 (1942), 45-89; Osman Turan, "Selçuklu Vakfiyeleri I. Şemseddin Altun-aba, Vakfiyesi ve Hayatı", *Belleten* 11/42 (1947), 202. Osman Turan, "Selçuklu Devri Vakfiyeleri III. Celaleddin Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri", *Belleten* 12/45 (1948), 74; Sadi Bayram – A. Hamdi Karabacak, "Sahib Ata Fahrü'd-din Ali'nin Vakfiyeleri", *Vakıflar Dergisi* 13 (1981), 37; Refet Yinanç, "Selçuklu Medreselerinden Amasya Halifet Gazi Medresesi ve Vakıfları", *Vakıflar Dergisi*, 15 (1982), 5-22; Ahmet Temir, *Kırşehir Emiri Caca Oğlu Nur El-din'in 1272 Tarihli Arapça-Moğolca Vakfiyesi*, (Ankara: TTK, 1989).

Medreselerde eğitim-öğretim salı ve cuma günleri dışında, haftanın beş günü yapılmaktadır⁹. Dersler ezberleme, tekrar, müzakere ve imla yöntemiyle öğretilir. Öğrenci, medreseye başladığı günden itibaren, hangi ders için hangi eserleri okumuşsa, o eserlerden sınav yapılır ve başarılı olanlar hocasından icazetname adlı belgesini alır. Derslerden başarısız olan öğrencilerin belli bir süre sonra medreseyle ilişkisi kesilir¹⁰.

Osmanlı Dönemine gelindiğinde ise medreseler Anadolu Selçuklu ve Beylikler medreselerinin devamı gibi görünse de Yıldırım Bayezid (1389-1402) ve II. Murat (1421-1451) devrinden itibaren önemli değişiklikler olduğu, medreselerde düzenlemeye ve derecelendirmeye gidildiği görülmektedir. Bu derecelendirmede medresede okutulan dersler esas alınmıştır¹¹. Osmanlı medreseleri, Fatih Sultan Mehmet döneminde (1451-1481) belirgin bir sistem üzerine oturmuştur. Fatih, ilk olarak Anadolu Selçukluları ve Beyliklerden, Osmanlıya ulaşan medreseleri ardından da kendisinden önce kurulan Osmanlı medreselerini teşkilatlandırmıştır. Bu teşkilatlandırmada, medreselerde okutulan derslerin yanı sıra medreselerin inşa edildiği dönem, müderrislerin maaşları, kurucularının unvanları da göz önünde bulundurulmuştur. Buna göre medrese derecelendirmeleri şu şekilde yapılmıştır; Haşiye-i Tecrid yani 20'li medreselerde, müderris günlük 20-25 akçe ücret alır ve Haşiye-i Tecrid kitabı okutulurdu, Miftah/30'lu medreselerde müderrisler günlük 30-35 akçe ücretle belagata dair Miftâh adlı eseri okuturdu. Kırklı medreselerde, müderris günlük 40 akçe alırdı. Hariç Ellili medreseler, kırklılardan bir derece yüksek medreselerdir. Ardından Dahil (Musıla-i Sahn) ve en yüksek seviyede Sahn-ı Seman Medreseleri yer almaktadır¹². Kırklı ve Hariç Ellili medreselerin konumuz açısından önemi de Osmanlılardan önceki hükümdarlar, onların oğulları, kızları, eşleri ya da devlet erkânı tarafından yapılmış olmalarıdır.

Osmanlı medrese teşkilatının tamamlanması ise Kanuni Sultan Süleyman zamanında olmuştur. Bu dönemde kurulan Süleymaniye medreseleriyle müderrisler dolayısıyla da medreseler şu şekilde derecelendirilmiştir. Başlangıçtan itibaren İptida-i Hariç, Hareket-i Hariç, İptida-i Dahil, Hareket-i Dahil, Musıla-i Sahn, İptida-i Altmışlı, Hareket-i Altmışlı, Musıla-i Süleymaniye, Hamise-i Süleymaniye, Süleymaniye, Darül' Hadis derecelerinden oluşmaktadır¹³.

⁹ Turan, "Selçuklu Devri Vakfiyeleri III", 140-142.

¹⁰ Bozkurt, "Medrese", 323.

¹¹ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilâtı*, (Ankara: TTK, 1992), 2, Yavuzylmaz, *Anadolu'da XVI. Yüzyıl Osmanlı Medrese Mimarisi (1500-1600)*, 35-36.

¹² Ersoy Taşdemirci, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Medreseler", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3 (1989), 523-524; Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilâtı*, 10-11; Baltacı, *XV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri*, 15, Yekta Demiralp, *Erken Dönem Osmanlı Medreseleri (1300-1500)* (İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1997), 5-6, Yavuzylmaz, *Anadolu'da XVI. Yüzyıl Osmanlı Medrese Mimarisi (1500-1600)*, 39-40.

¹³ Taşdemirci, "Osmanlı İmparatorluğunda Medreseler", 526, Yavuzylmaz, *Anadolu'da XVI. Yüzyıl Osmanlı Medrese Mimarisi (1500-1600)*, 39. Ayrıca Osmanlı Dönemi medreseleri hakkında detaylar

Bu çalışmada Kayseri'deki Danişmentli ve Selçuklu medreselerinin kısaca plan ve mimari özellikleri tanıtılarak, özellikle yapılarla ilgili birinci el kaynaklar ve Osmanlı dönemine ait Arşiv Belgelerindeki verilerin tartışılması ve değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Kayseri'de bulunan Kölük/Gülük, Çifte/Gevher Nesibe Darüşşifası ve Tıp, Huand Hatun, Hacı Kılıç, Sahibiye medreseleri ele alınacaktır¹⁴. Sultan ve Vezir yapıları olan seçilmiş örneklerin, ulaşılan belgeler ışığında Osmanlı dönemi onarımları, kullanımları ve medrese sistemi içindeki konumları hakkında bilgiler sunulacaktır. Kayseri medreseleri birçok bilimsel çalışmaya konu olmuş ancak Osmanlı zamanındaki durumları değerlendirilmemiştir. Bu nedenle yapılar, belgelerle birlikte yeniden ele alınacaktır. Araştırmada kullanılan Osmanlı dönemi belgeleri; Ali Emiri Abdülhamid I, Ali Emiri Osman III, Bab-ı Asafl Ruus Kalemi Defterleri, Cevdet Maarif, Evkaf Defterleri, Evkaf Muhasebe Kalemi, İbnülemin Vakıf, Kâmil Kepeci Defterleri, Tapu Tahrir Defterleri ve Kayseri Şer'iyye Sicil kayıtlarından oluşmaktadır.

1. Medreselerin Kayseri Şehir Dokusu İçindeki Yeri

Bir iç kale ve onu çevreleyen dış kalesiyle açık kent grubuna giren Kayseri, Anadolu Selçuklu şehirlerinin tipik bir örneği olarak karşımıza çıkar¹⁵.

Evliya Çelebi Seyahatnamesinde, Kayseri şehri ve bazı yapıları hakkında bilgi verilmiş, kentin İç Kalesi tanıtılmıştır. Ayrıca şehirdeki medreselerden de kısaca söz ederek yapıların adlarını vermiştir. Bu yapılar Köşk Medrese, Huand Hatun, Hacı Kılıç ve Müftî Medresesi'dir¹⁶.

Kayseri'de özellikle batı, güney ve güneybatıya doğru başlayan yerleşme düzeni 13. yüzyıl başlarından itibaren şehrin kuzeyine yönelmiştir. Dış kale surlarının dışında konumlanan bağımsız ya da bir yapıya bitişik olarak tasarlanan birçok

→

için bkz. Yıldız Ötügen, "Orhan Gazi (1326-1359) Devrinden Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) Devrinin Sonuna Kadar Osmanlı Medreseleri", *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi. In Memoriam Prof. Albert Louis Gabriel Özel Sayısı 9* (1978) 337-371; Hakan Akgündüz, *Klasik Dönem Osmanlı Medrese Sistemi (Amaç-Yapı-İşleyiş)*, (İstanbul: Ulusal Yayınları, 1997).

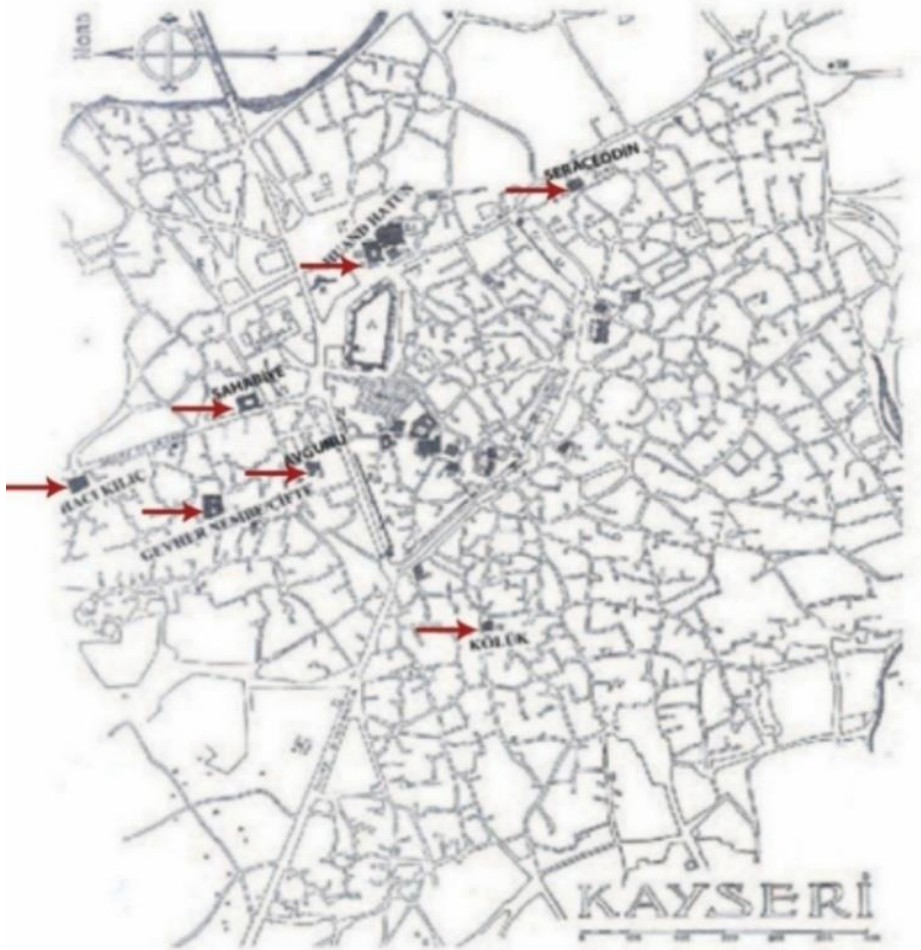
¹⁴ Medreseler için bkz.; Charles Texier, *Description de L'Asie Mineure* (Paris: Firmin Didot Frères, 1849), 58-290-292; Albert Gabriel, *Monuments Turcs D'Anatolie Kayseri-Niğde* (Paris: Librairie Des Ecoles Françaises D'athenes Et De Rome, 1931), 46-49-64-66; Mahmut Akok, "Kayseri'de Huand Mimari Külüyesinin Rölövesi", *Türk Arkeoloji Dergisi* 25 (1967), 5-47; Mahmut Akok, "Kayseri'de Gevher Nesibe Sultan Darüşşifası ve Sahibiye Medresesi Rölöve ve Mimarisi", *Türk Arkeoloji Dergisi* 17/1 (1968), 133-181; Kuran, *Anadolu Medreseleri*; Sözen, *Anadolu Medreseleri: Selçuklu ve Beylikler Devri*; Erol Yurdakul, "Kayseri Külüük Camii ve Medresesinde Yapılan Hafriyat ve Araştırma Sonuçları ile ilgili Yeni Görüşler", *Rölöve ve Restorasyon Dergisi* 1 (1974), 167-207; Haluk Karamağaralı, "Kayseri'deki Hunad Camiinin Restitüsyonu ve Hunad Manzumemesinin Kronolojisi Hakkında Bazı Mülâhazalar", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21/1-4 (1976), 199-246; Osman Eravşar, *Ortaçağ'da Kayseri Kent Dokusunun Gelişimi* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1998); Gönül Cantay, *Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Darüşşifaları* (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2014); Alptekin Yavaş, *Anadolu Selçuklu Veziri Sahip Ata Fahreddin Ali'nin Mimari Eserleri* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2015).

¹⁵ Kent modelleriyle ilgili detaylar için bkz. Uğur Tanyeli, *Anadolu-Türk Kentinde Fiziksel Yapının Evrim Süreci (11-15. yy)* (İstanbul: İTÜ Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi, 1987), 41-66.

¹⁶ Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: Konya- Kayseri- Antakya- Şam- Urfa- Maraş- Sivas- Gazze- Sofya- Edirne*, çev. S. Ali Kahraman-Yücel Dağlı (İstanbul: YKY, 1999), 3/1, 236.

medrese bulunmaktadır. Kaynaklarda adı geçen bazı medreseler ise günümüze ulaşmamıştır.

Kayseri'de dış kale surlarının dışında, batıda bir kısmı günümüze gelen Hoca Hasan Medresesi (1193), güneybatıda Kölük/Gülük Camii ve Medresesi (onarım 1211), kuzeybatıda Gevher Nesibe/Çifte Medrese (1205) ve Avcunu Medresesi (13. yüzyıl ortası), kuzeyde Hacı Kılıç Camii ve Medresesi (1249), doğuda Huand Hatun Camii ve Medresesi (1238), kuzeydoğuda Sahibiye Medresesi (1267), güneydoğuda ise Seraceddin Medresesi (1239) yer almaktadır. Günümüze ulaşmayan, sadece kaynaklarda adı geçen Kayseri Ulu Camii'nin güney cephesine bitişik olan Melik Gazi Medresesi (1134-1143), Sahibiye Medresesi'nin doğusunda Ziyaiye Medresesi ile Kazancılar Çarşısının batısında da Pervane Medresesi'nin bulunduğu anlaşılmaktadır.

Şekil 1. Medreselerin Şehirdeki Konumu (A. Gabriel, 1931)

Yukarıda saydığımız örnekler kentin dört yönden medreseler ile kuşatıldı-

ğını göstermektedir. Bir başka deyişle medreselerin yer seçimi, kentin dört yönüne doğru yayılımını göstermesi açısından önemlidir. Özellikle külliyele içinde yer alan medreseler sur kapılarının açıldığı meydanlarda konumlanarak kentin yeni bölgelerinin gelişmesine katkı sağladılar¹⁷. Bu medreseler Osmanlı döneminde de aktif olarak kullanılmıştır.

1.1. Kölük/Gülük Medresesi

İlk örneğimiz dış kale surlarının güneybatısında, Boyacı Kapısı'nın yaklaşık 400 m kuzeyinde bulunan Kölük/ Gülük Medresesi'dir. Çok sayıda onarım geçiren yapı 1335 yılındaki depremde oldukça zarar görmüştür. Kölük Şemseddin tarafından onarıldığı için onun adını taşımaktadır¹⁸.

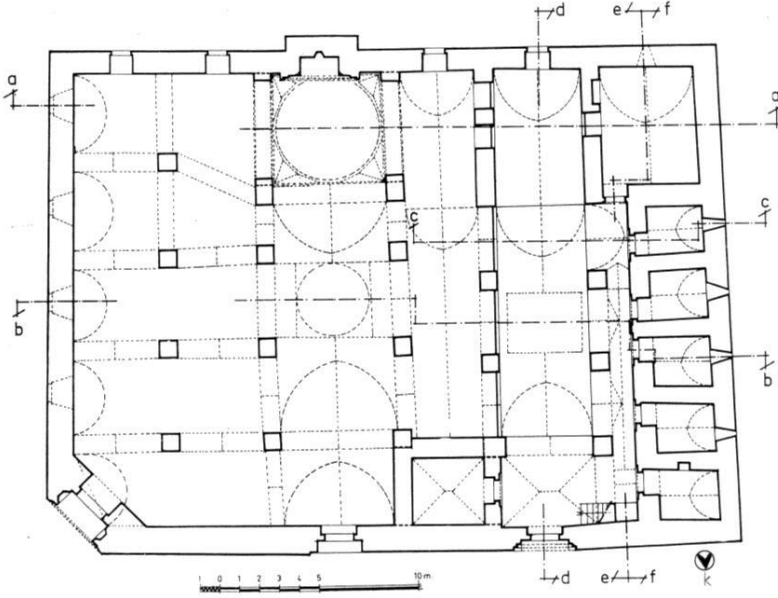
Caminin kuzeydoğu köşesindeki taç kapısı üzerinde yer alan onarım kitabesinde; *"Bu binayı Keyhüsrev'in oğlu, dünya ve dinin şerefi, fetihler sahibi, Mü'minlerin Emirinin ortağı, büyük Sultan Keykâvus'un hâkimiyeti zamanında, Allah'ın en zayıf kulu, iffetli kadın, Yağıbasan oğlu Mahmud'un kızı Atsuz Elti Hatun 607(1210-11) yılında onartmıştır"* yazılıdır¹⁹. Bu kitabe verisi, Danişmentli Beyliği'nin ortadan kalkmasına rağmen şehrin imarına yönelik faaliyette bulunduklarını göstermesi açısından önemlidir.

Danişmentli döneminde ilk defa Kayseri Kölük Camii ve Medresesinde karşımıza çıkan cami-medrese birleşimi dikkat çekicidir. Medrese, cami ve hamamdan oluşan külliyeinin parçasıdır. Külliyeeye daha sonra bir çeşme eklenmiştir. Örnek caminin içinde batı duvar, kuzeybatı ve güneybatı duvarların önündeki medrese mekanlarından (eyvan, odalar) oluşan kurgusuyla, bir başka deyimle camiyle iç içe düzenlemesi ile ünik bir yapıdır. Ayna yansımali "L" planlı medrese, avlusuz, tek eyvanlı, iki yönden revaklı, iki katlıdır. Medresede birimler sivri tonoz ile örtülüdür.

¹⁷ Nermin Şaman Doğan, "Kayseri'deki Selçuklu Külliyelele", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 16 (2012), 195.

¹⁸ Yurdakul, "Kayseri Külük Camii ve Medresesinde Yapılan Hafriyat ve Araştırma Sonuçları ile ilgili Yeni Görüşler", 167; Eravşar, *Ortaçağ'da Kayseri Kent Dokusunun Gelişimi*, 163; Şaman Doğan, "Kayseri'deki Selçuklu Külliyelele", 196.

¹⁹ Kemal Göde, *Halil Edhem (Eldem) ve Kayseri Şehri -Selçuklu Tarihinden Bir Bölüm* (Kayseri: Kültür Yayınları, 2011), 43-44.

Şekil 2. Kılık Camii ve Medresesi Plan (Yurdakul, 1974)

Medresenin onarıma bilinen ilk kayıt, onarım kitabesinde de yazdığına göre 1335 yılında yaşanan depremin ardından Alemuddin oğlu Şemseddin Gülük tarafından onarıldığıdır. 1970 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından bir restorasyon çalışması gerçekleştirilmiştir. Caminin damı bakır çatı ile kaplanmış, medresenin eksik odaları tamamlanmış, sonradan eklenen kadınlar mahfili kaldırılmıştır²⁰. Günümüzde cami olarak kullanılmaktadır.

Osmanlı dönemi arşiv belgelerinde yer alan 1847 tarihli “*Kayseri Medresele- rindeki Talebelerin Tahrir-i Nüfusu*” adlı muhasebe kaydına göre bu tarihte yaş ortalaması 25 olan 5 öğrencisi bulunmaktadır. Bu öğrenciler Niğde, Sivas, Erzurum ve Yozgat şehirlerinden gelmişlerdir²¹. Kayıtlarda medrese ile ilgili başka bir bilgiye rastlanmamıştır. 1584 yılına ait evkaf defterine göre caminin vakıfları arasında; geliri 200 akçe olan Talas nahiyesine bağlı bir köy, günlük geliri 1800 akçe olan Gülük Hacı Mehmet Hamamı, yıllık geliri 20 akçe olan Gülük mahallesinde bir ev yer alır. Caminin yıllık geliri 2.020 akçedir²².

²⁰ Eravşar, *Ortaçağ'da Kayseri Kent Dokusunun Gelişimi*, 173.

²¹ Osmanlı Arşivi (BOA), *Kâmil Kepeci Defterler [KK.d]*, No. 6534, 57.

²² Yasemin Demircan Özırmak, *Tahrir ve Evkaf Defterine Göre Kayseri Vakıfları* (Kayseri: Kayseri Vakıflar Bölge Müdürlüğü Yayınları, 1992), 68.

Şekil 3. Kөлük Camii Taç Kapısı

Şekil 4. Kөлük Camii ve Medresesi Kuzey cephe (Şahin, 2024)

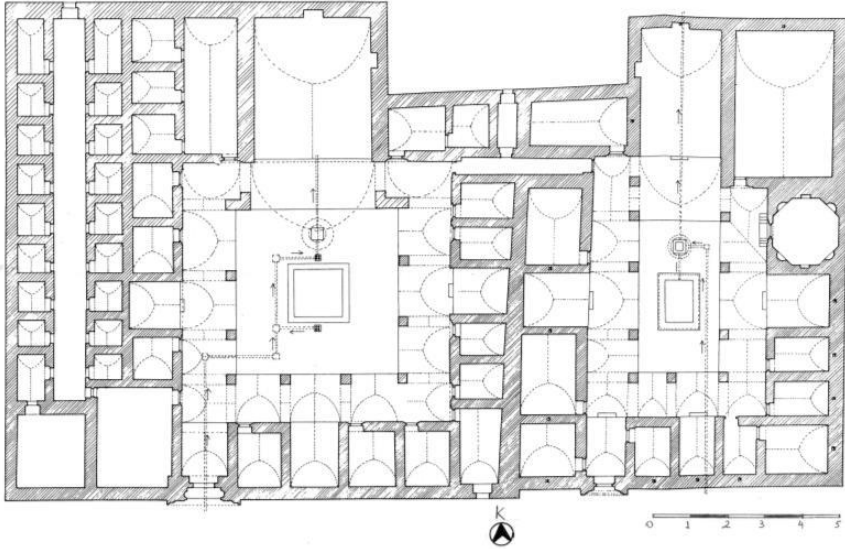
1.2. Gevher Nesibe Darüşşifası- Tıp Medresesi /Çifte Medrese

İç kalenin kuzeyinde, Kayseri kent merkezinde, Mimar Sinan Parkı içinde yer almaktadır. Darüşşifa taç kapısında, mukarnaslı kavsaranın üzerindeki mermer üzerine sülüsle yazılı iki satırlık kitabesinde: “Bu Maristan’ın yapılmasına -daim

kılınsın- Kılıçarslan oğlu din ve dünyanın bereketi yüce sultan Keyhüsrev zamanında -Allah rızası için- 602 yılında Kılıçarslan'ın kızı din ve dünyanın ismetlisi (iffetlisi) Melike Gevher Nesibe'nin vasiyeti üzerine karar verilmiştir" yazılıdır²³. Kitabeden de anlaşılacağı üzere darüşşifa, I. Gıyaseddin Keyhüsrev (1192-1196, 1205-1211) tarafından, kız kardeşi Gevher Nesibe'nin vasiyeti üzerine inşa ettirilmiştir.

Medresenin kitabesi yoktur ancak darüşşifayla beraber yapıldıkları mimari özelliklerinden anlaşılmaktadır. Yapı, Anadolu Selçuklu döneminin günümüze ulaşan ilk Darüşşifası ve Kayseri'deki ilk külliyesidir. Külliye, farklı iki yapının birleştirildiği, medrese ve darüşşifanın birlikte inşa edildiği, türbenin ilk planlamada tasarlandığı yapılar gurubunda değerlendirilmektedir. Kitle olarak bir bütünlük göstermesine karşılık ön/güney cephede girişleri ayrı düzenlenerek iki işlevli olduğu vurgulanmıştır. Güney cephenin doğusunda medreseye, batısında ise darüşşifaya girilen taç kapılar bulunur. Medresenin taç kapısı cephe duvarıyla aynı seviyede, darüşşifa taç kapısı ise cepheden yüksek tutulmuştur²⁴.

Aynı kurguda bitişik olarak tasarlanan iki yapı da kuzey-güney yönünde dikdörtgen planlı, açık avlulu, avlusu dört yönden revaklı, dört eyvanlı ve tek katlıdır. İki yapı kuzeydeki bir koridor aracılığı ile birbirlerine bağlanır. Taç kapılar, giriş eyvanı- avlu- havuz- ana eyvan dizilimi aynı eksen üzerinde yer almamaktadır.

Şekil 5. Kayseri Çifte Medrese, Plan (VGM Arşivi)

²³ Göde, *Kayseri Şehri -Selçuklu Tarihinden Bir Bölüm*, 43.

²⁴ Başak İpekoğlu, "Birleşik İşlevli Yapılar", *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı*, ed. A. Uzun Pekker-Kenan Bilici (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2006), 2/122-123; Şaman Doğan, "Kayseri'deki Selçuklu Külliyesi", 199.

Anadolu’da inşa edilen günümüzün Tıp Fakültelerinin ön örnekleri olan bu yapılar, Selçuklu döneminin ilk ve özelde Kayseri şehrinin Darüşşifa-Tıp Medresesi birlikteliği ile uygulamalı bir tıp merkezidir. Darüşşifanın batı kanadı Bimarhane (Ruh Sağlığı Merkezi) olarak düzenlenmiştir.

Darüşşifa merkezli bir külliyeinin, dönemin sultanı tarafından kız kardeşinin vasiyeti üzerine onun adına Kayseri’de inşa edilmesi, sultan ve ailesinin yaşamı için şehrin önemini göstermesi açısından anlamlıdır ve bilinçli bir tercih olmalıdır²⁵. Darüşşifanın, tarihi kent dokusu içinde kolay ulaşılabilir bir yerde bulunması hasta ve yakınlarının kullanımı için ideal bir seçimdir.

Şekil 6. Kayseri Çifte Medrese Genel Görünüş (Şahin, 2024)

Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi’nde, Konya sancağı evkaf defterleri içinde yer alan “*Defter-i Mufasssal-ı Livâ-yı Kayseriyye (no. 136)*” ve “*Defter-i Evkâf-ı Livâ-yı Konya’daki (no. 565, 584)*” kayıtlarda darüşşifa ve medreseye, üç köyün malikânesiyle iki mezra, iki arsa ve bir hamamın vakfedildiği ve 1584 tarihindeki yıllık geliri 43.643 akçe tuttuğu görülmektedir. Bu tarihte medresede görevli iki müderris günlük 20’şer, cabi günlük 2, öğrenciler ise günlük 8 akçe almakta ve her iki medresede de 5’er öğrenci bulunmaktadır²⁶. Müderrislerin aldığı ücretten de anlaşılacağı üzere medrese başlangıçta paye bakımından yirmili medrese grubundaydı²⁷.

²⁵ A. Hulusi Köker, “Gevher Nesibe Darüşşifası ve Tıp Medresesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14/39; Şaman Doğan, “Kayseri’deki Selçuklu Külliyesi”, 201.

²⁶ Refet Yananç, “Kayseri ve Sivas Darüşşifalarının Vakıfları”, *Belleten* 48/189-190 (1984), 300; A. Hulusi Köker, *Selçuklu Gevher Nesibe Sultan Tıp Fakültesi (Tıp Mektebi) (1206)* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Matbaası, 1991), 39.

²⁷ Baltacı, *XV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri*, 79.

Vakıfları	Yıllık Gelir
Talas Köyünün malikanesi 485 vergi nüfusu	10.080 akçe
Erkilet köyünün malikanesi 272 vergi nüfuslu	8.310 akçe
Yozgat köyü malikanesinin 1/3'ü 26 vergi nüfuslu	Yıllık gelir 2862 akçe bunun 954'ü adı geçen medreselere
Acı Kuyu Mezrası	300 akçe
Saslu mezrası malikanesi	500 akçe
Sultan Hamamı	8250 akçe
Hamamın darüşşifa yanındaki arsasının icarı	50 akçe
Gıyasiye medresesi yanındaki arsanın icarı	30 akçe
Toplam	43.643 akçe

Şekil 7. Gevher Nesibe Darüşşifası ve Tıp Medresesinin 1584 Yılına Ait Gelirleri

Vakıflar Genel Müdürlüğü ve Osmanlı arşivinde bulunan kayda göre Gevher Nesibe Darüşşifası ve Tıp Medresesinin 1864 yılında geliri 16.764, 1865 yılında 14.414, 1866 tarihinde 21.646, 1870 tarihinde 28.459, 1878 yılında ise 23.363 kuruştur²⁸.

Osmanlı dönemi arşiv kayıtlarında ve Şer'iyye Sicillerinde yapıların onarımı ve kullanımına dair çeşitli bilgiler bulunmaktadır. 1645 tarihli *Kayseri Şer'iyye Sicil Defteri'ndeki 228 numaralı* belgede, Gevher Nesibe Darüşşifası ve Tıp medresesinin müderrisi olan ve on yıllığına vakıf gelirlerini toplayan Seyyid Ahmed Efendi'nin görevlerini ihmal ettiği anlaşılmıştır. Bu iddialar üzerine yapılan keşif sonucunda medreselerin dış duvarlarında çatlamalar olduğu görülmüş, onarımı için 400 kuruş gerekli olduğu tespit edilmiştir²⁹. 1871 yılında yapıların onarımı için 1.811 kuruş ayrılmıştır³⁰. 1886 yılına gelindiğinde ise tamirat için 32.670 kuruş masraf belirlenmiştir. Ancak, yapının hangi bölümlerinde onarım yapıldığına dair bir veri yoktur³¹. 1887 tarihli maliyeden müdevver (devredilmiş) defter içinde "Kayseri'de vaki Şifaiye ve Gıyasiye Medreselerinin tamirine vesaireye dair Düyun İdaresi'nin müsvedde defteri" şeklinde bir ibare bulunmaktadır³².

Yapıların 1955-1956 yıllarındaki onarımları esnasında, darüşşifanın batı duvarının dışındaki temel kalıntıları dikkate alınarak batı kanadı inşa edilmiştir. Bu onarım ve kazı çalışmalarında, darüşşifanın uzaktan gelen bir ısıtma sistemi ile ısıtıldığı da anlaşılmıştır³³. 1980 yılına gelindiğinde yine bir onarım çalışması ger-

²⁸ Yancı, "Kayseri Medreseleri", 42.

²⁹ Remzi Aydın, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Onarım Faaliyetleri: Kayseri Örneği* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013), 301.

³⁰ Osmanlı Arşivi (BOA), *Evkaf Muhasebe Kalemi [EV.MH]*, No. 1224, Gömlek No. 30.

³¹ Aydın, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Onarım Faaliyetleri*, 302.

³² Osmanlı Arşivi (BOA), *Maliyeden Müdevver [MAD]*, 12888.

³³ Köker, *Selçuklu Gevher Nesibe Sultan Tıp Fakültesi*, 28.

çekleştirilmiştir. Bu çalışmada, yapının kuzeyinde, eksende bulunan yedigen kaidenin üzeri açılmış; bu kısımda şifahaneye suyu getiren ve dağıtan su terazisi olduğu tespit edilmiştir³⁴. Günümüzde Kayseri Büyükşehir Belediyesi'ne bağlı, "Selçuklu Uygarlığı Müzesi" adıyla hizmet vermektedir.

Darüşşifa ve medresenin Anadolu Selçuklu döneminde kullanımına değerlendirildiğinde, görev yapan müderrisler ve doktorlar hakkında da kısmen de olsa bilgi sahibiyiz. Darüşşifanın ilk kadrosunda biri aynı zamanda başhekim olmak üzere iki hekim, bir cerrah, bir eczacı bir de idareci bulunmaktadır. Tabip Ekmeleddin en-Nahcuvani, göz hekimi (kehhal) Kutbiddin Şirazi, Kayseri müftüsü İnyetullah'ın yer aldığı görülmektedir³⁵. Darüşşifada görevli hekimlerin Konya başhekimisi Ekmeleddin ile iletişim halinde olmaları başkente bağlı yönetildiklerini göstermesi açısından önemlidir.

Arşiv kayıtlarından elde edilen diğer bilgilere göre; 1609 yılında günlük 50 akçe ile müderris Mevlâna Hızır Efendi, müteveli ise Recep Çelebi'dir³⁶. 1609 yılına ait Ruus kaydına göre Gıyasiye Medresesine 50 akçe ile görevlendirilen müderris, fetva verme yetkisi olan müft-i müderristi. Haksız yere görevden uzaklaştırılıp yerine 25 akçe ücret ile başka bir müderris görevlendirilmiştir³⁷. Bu bize yeni görevlendirilen müderrisin, görevden uzaklaştırılan müderristen derece olarak daha düşük olduğunu ve fetva verme yetkisinin de olmadığını göstermektedir. 1617 yılında günlük 30 akçe ile müderris Abdullah Efendi³⁸, 1645 tarihinde müteveli Mustafa'dır³⁹. 1651 yılında Eshad Efendi⁴⁰, 1653 yılında Müslü Bey⁴¹, 1657 tarihinde Mevlâna İsmail⁴², 1731 yılında "iptida-i dahil" payesi verilen Hasan Efendi⁴³,

³⁴ Eravşar, *Ortaçağ'da Kayseri Kent Dokusunun Gelişimi*, 241.

³⁵ Afet İnan, "Kayseri'nin 749 yıllık Şifaiye Tıp Medresesi", *Belleten* 20/78 (1956), 219; Nermin Şaman Doğan, "Orta Çağ'da Anadolu'nun Eğitim Mekanları: Selçuklu Medreseleri- Darüşşifalarından Örnekler", *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 28/2 (2013), 34; Kifayet Özkul, "Anadolu'da İlk Tıp Medresesi Gevher Nesibe Hatun Darüşşifası", *Uluslararası Göbeklitepe Sosyal ve Beşerî Bilimler Kongresi*, ed. Olha Bykova-Zhanuzak Alimgerey (Şanlıurfa: İksad Yayınları, 2020), 35; Ülkü Yancı, "Kayseri Medreseleri: Şifaiye, Hunat Hatun, Sahabiye ve Avgunu Medreseleri", *Kayseri Eğitim Tarihi Araştırmaları Eski Çağlardan Osmanlı Devleti'nin Sonuna Kadar*, ed. Aziz Atlı-S. Sevim Kartal (Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2021), 39.

³⁶ Mustafa Ertürk, *Kayseri'nin 13 Numaralı Şer'iyye Sicili* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1994), 32-33.

³⁷ Osmanlı Arşivi (BOA), Bab-ı Ruus Kalemî Defterleri [A.RSK.d], No.1482, 38.

³⁸ Mustafa Süslü, *20/2 numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili H.1027-1028 (M.1617-1618)* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1995), 330.

³⁹ Sefure Deveci, *55/2 numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili (H.1055/M.1645) Transkripsiyon ve Değerlendirme* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2002), 226.

⁴⁰ Erдің Demir, *61/2 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili (H.1061-M.1651) Transkripsiyonu ve Değerlendirme* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2002), 142.

⁴¹ Ayla Akgün, *63/2 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili (H.1063-1064/M.1653-1654) Transkripsiyon ve Değerlendirme* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009), 40.

⁴² Murat Tan, *66/2 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili (H.1067/68-M.1656/57)* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Lisans Tezi, 1998), 182.

⁴³ Osmanlı Arşivi (BOA), *Cevdet Maarif [C.MF]*, No. 98, Gömlek No. 4891.

1745 yılında sülûsan hisseli Mehmed Efendi⁴⁴, 1769 tarihinde nısf hisseli Seyyid Ali⁴⁵, 1793 yılında Seyyid Ali vefat etmiş yerine oğlu Yusuf⁴⁶ müderris olarak görevlendirilmişlerdir. 1842 yılında müderris Hafız Kasım Halife vefat etmiş, erkek çocuğu olmadığı için yerine ulemadan Seyyid Mehmed âlim ibn-i es-Seyyid Mehmed getirilmiştir⁴⁷. 1857 yılında ise müderris Seyyid Mehmed Enver, Seyyid Mehmed Nail Efendi görev almıştır⁴⁸.

Yukarıda sözü edilen belgelerdeki bilgiler; Anadolu Selçuklularından Osmanlıya miras kalan medreselerin Osmanlı eğitim sistemi içindeki konumları ve kullanımlarını anlamamıza olanak sağlaması nedeniyle değerlidir. 1609 tarihinde medreseye fetva verme yetkisine sahip bir müderrisin atanması demek medresenin ellili medrese derecesinde olduğunu ve fıkıh alanında derinlemesine eğitim verildiğini göstermesi sebebiyle önemli bir detaydır. Ardından 1731 yılında müderrise iptida-i dahil payesinin verilmesi de dikkat çekicidir. Gevher Nesibe Darüşşifası ve Tıp Medresesinin doğrudan Süleymaniye ya da Sahn-ı Seman gibi merkezî yüksek bir medrese olmasa da dahil derecesine yükselmiş olması; Kayseri medreselerinin ara kademe ya da hazırlayıcı kurum olduklarına işaret etmektedir.

Evkaf Defteri kayıtlarına göre, 1842-1845 tarihinde müderris 2100, duagü (duacı) 110, talebeler 190, kapıcı 30, ferraş 60, imam 30 kuruş ücret almaktadır⁴⁹. Öğrenci sayısı belirtilmemiştir. Medreseye 1901 yılında imam, müteveli, müderris tayin edildiği görülmektedir⁵⁰. Bu veriler medresenin uzun süre kullanıldığını göstermektedir.

Şekil 8. Gevher Nesibe Darüşşifası, Güney Cephe (Şahin, 2024)

⁴⁴ Osmanlı Arşivi (BOA), *Cevdet Maarif [C.MF]*, No. 133, Gömlek No. 6604.

⁴⁵ Osmanlı Arşivi (BOA), *Cevdet Maarif [C.MF]*, No. 14, Gömlek No. 663.

⁴⁶ Osmanlı Arşivi (BOA), *Ali Emiri Abdülhamid I [AE.SABH.I]*, No. 157, Gömlek No. 10496.

⁴⁷ Osmanlı Arşivi (BOA), *Evkaf Muhasebe Kalemi [EV.MH]*, No. 1048, Gömlek No. 4.

⁴⁸ Osmanlı Arşivi (BOA), *Cevdet Maarif [C.MF]*, No. 171, Gömlek No. 8512.

⁴⁹ Osmanlı Arşivi (BOA), *Evkaf Defterleri [EV.d]*, No. 10940, 39b.

⁵⁰ Osmanlı Arşivi (BOA), *Evkaf Defterleri [EV.d]*, No. 29554.

1.3. Huand Hatun Medresesi

Kayseri Huand Hatun Külliyesinin (cami, medrese, türbe, çifte hamam) bir parçası olan medrese, caminin kuzey cephesinin batısına bitişik inşa edilmiştir. Külliye, Kayseri il merkezinde, iç kalenin dışında ve doğusunda, Sivas, Dizdar ve Yeni sur kapılarının açıldığı ortak alanda konumlanmıştır⁵¹. Cami, batı ve doğu taç kapılarında yer alan kitabeye göre, 1237-1238 yılında Mahperi Huand Hatun tarafından inşa ettirilmiştir. Mahperi Huand Hatun I. Alâeddin Keykud'ın ilk eşi ve II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in annesidir.

Sultan eşi olan Mahperi Huand Hatun'un, Kayseri'de bulunan külliyesinden başka Tokat ve Yozgat'ta da inşa ettirdiği yapılar bulunmaktadır. Bunlar arasında Tokat- Pazar Mahperi Hatun Hanı (1238- 1239), Tokat Tahtoba Hanı (13. yüzyıl), Tokat-Çamlıbel Çiftlik (Çamlıbel) Hanı (13. yüzyıl) ve İbibse Hanı, Yozgat-Saraykent Çınçınlı Sultan Hanı (1239-1240) ve Kayseri- İncesu Şeyh Turesan Zaviyesi (1240), Amasya Ezinepazar Hanı, Yozgat- Örencik Çekerekusu Hanı (13. yüzyıl) sayılabilir⁵². Görülüyor ki bani Huand Hatun'un eşi/I. Keykubad'ın ölümünden sonra çok sayıda vakıf eser yaptırarak, adını duyurması çok anlamlıdır.

Külliye cami, medrese, türbe ve hamamdan oluşmaktadır. Araştırmacılardan B. İpekoğlu, yapıları “*Zaman Süreci İçinde Oluşan Yapı Grupları* ana başlığı, *Her Bir Yapı Farklı Bir Zamanda İnşa Edilmiş, Bütün Yapılar Birbirine Bitişik*” alt başlığında sınıflandırmıştır⁵³. Cami merkezli külliye camii-türbe, medrese ve hamam bitişik tasarlanmıştır. Türbenin caminin içinde yer alması camiiyle fiziksel bir bağlantı kurarken, medreseden girişi olması, medrese ile organik bir ilişki sağlar⁵⁴.

Medrese, doğu-batı yönünde dikdörtgen planlı, açık avlulu, avlusu dört yönden revaklı, iki eyvanlı, tek katlıdır. Avlunun kuzey ve güney kanadında sekizer öğrenci hücresi yer almaktadır. Büyük boyutlu medresede eyvanlar dışında, yirmi dört birim vardır.

Seyyah Charles Texier, 1849 tarihli *L' Asie Mineure* adlı eserinin II. cildinde Kayseri başlığı altında sunulan bölümün sonunda Kayseri Huand Hatun Külliyesi'nin planını vermiştir. Adı geçen plan yapı topluluğunun en erken tarihli planı olarak karşımıza çıkar. Ayrıca kitapta Huand Hatun Türbesi'nin ayrıntılı çizimleri de bulunmaktadır⁵⁵.

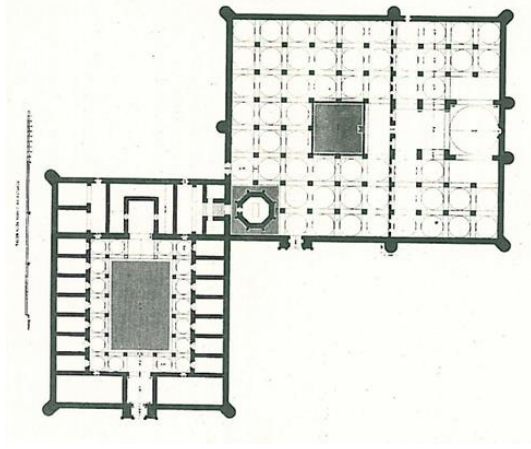
⁵¹ Gabriel, *Monuments Turcs D'Anatolie*, 39-51; Şaman Doğan, “Kayseri'deki Selçuklu Külliye-leri”, 202.

⁵² Kurt Erdmann, *Das Anatolische Karavansaray Des 13. Jahrhunderts* (Berlin: Werlag Gebr. Mann, 1961) ,57-58-157-160-191; Mehmet Çayırdağ, “Kayseri'nin İncesu ilçesinde Şeyh Turesan Zaviyesi”, *Belleten* XLIV/74 (1980), 271-279; Hakkı Acun, *Bozok Sancağı'nda (Yozgat İli) Türk Mimarisi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2005), 527; Aynur Durukan, “Anadolu Selçuklularında Vakıf Eserleri Yaptırmış Kadınlar”, *Vakıf Kuran Kadınlar*, ed. Fahameddin Beşer (Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü, 2019), 21-36; Demet Kara, “Türkiye Selçuklu Sultan Eşlerinden Mahperi Huand Hatun'un Yaptırdığı Yapılar”, *Turkish Studies Historical Analysis* 14/1 (2019), 114; Yancı, “Kayseri Medreseleri”, 49.

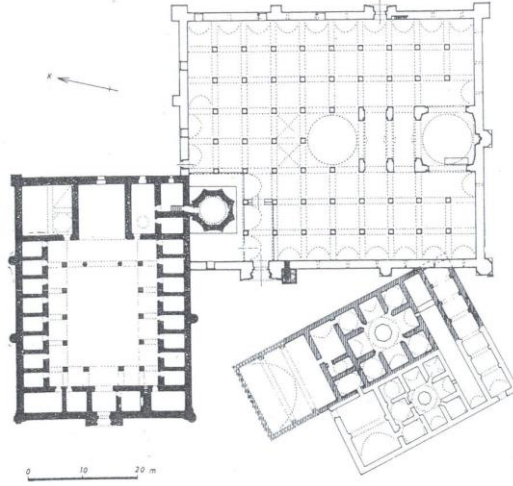
⁵³ Başak İpekoğlu, “Birleşik İşlevli Yapılar”, 2/125.

⁵⁴ Şaman Doğan, “Kayseri'deki Selçuklu Külliye-leri”, 203.

⁵⁵ Texier, *L' Asie Mineure*, 58-290-294.

Şekil 9. *Huand Hatun Camii ve Medresesi, Plan (Texier, 1849)*

Şekil 10. *Plan, (Karamağaralı, 1976)*

Medresenin inşa kitabesi bulunmamaktadır. Ancak külliye'nin erken tarihli yapılarından biri olduğu belirtilmektedir⁵⁶. Huand Hatun'un türbesine geçiş medreseden olduğu için medresenin, cami ile eş zamanlı inşa edilmiş olması olasıdır.

Vakfiyesi bulunmayan yapının daha sonraki dönemlerde Şer'iyye Sicilleri ve Osmanlı Arşiv kayıtlarında vakıflarıyla ilgili kayıtlar bulunmaktadır. 1500 yılında medresenin geliri 27.729 akçe, 1584 tarihinde ise 10.166 akçe olduğu görülmektedir. Bu tarihte medresenin mütevellisine 5 akçe, müderrisine 20 akçe, öğrencilere ise 20 akçe ödenmiştir. Ayrıca 3 akçe de kitap alma ücreti olarak belirlenmiştir. 1584 yılında müderrise 40, öğrencilere de 10 akçe ayrılmıştır⁵⁷.

⁵⁶ Karamağaralı, "Kayseri'deki Huand Camiinin Restütisyonu", 210.

⁵⁷ Demircan Özırmak, *Tahrir ve Evkaf Defterine Göre Kayseri Vakıfları*, 76-77.

	Vakıfları	1500	1584			1500	1584
G E L İ R	Zencidere köyü malikanesi	2.400	2.090	G İ D E R	Mütevelli	5	
	Salur köyü malikanesinin yarısı	2.332	5.828		Müderris	20	40
	Sahra nahiyesi Yayanı köyü malikanesinin yarısı	1.325	1.278		Öğrenci	10	10
	Emirhan mezarası	7.332			Kitap alma ücreti	3	
	Tokat Kazova köyü	7.000					
	Asmalık Emirdad köyü		970				
	Huand Hatun hamamı	6.840					
	Hasan bey malikanesinin 3/5'ü	200					
	Sivas yolunda arsa	300					
	Huand Hatun hamamı yanında bir yer	80					
	Toplam (Akçe)	27.729	10.166				

Şekil 11. Huand Hatun Medresesinin 1500-1584 Yıllarına Ait Gelir-Gider Dağılımı

Medresenin bilinen ilk onarımı 1726 yılında batı cephenin/taç kapının güneyinde abdest almak için inşa edilen revaklı alanın kaldırılmasıdır. Batı cephenin güneyinde üst seviyede otuzdan fazla kare biçimli deliğin revaklı alanı oluşturduğu düşünülmektedir. 1751 yılında Matbah ve Sur Emimi olan Hacı Halil Efendi, Huand Hatun medresenin ana eyvanının önüne bir duvar ördürüp ara bölme yaparak bu birimi kütüphaneye dönüştürmüştür⁵⁸.

Şekil 12. Kayseri Huand Hatun Medresesi, Batı Cephe (Şahin, 2024)

⁵⁸ Mehmet Çayırdağ, *Kayseri Tarihi Araştırmaları* (Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları No: 184, 2022), 264.

Şekil 13. Kayseri Huand Hatun Medresesi Ana Eyvan (Gabriel, 1931)

1969 yılından 1998 yılına kadar Etnografya Müzesi olarak kullanılan medresenin kapalı birimleri günümüzde Kayseri Türk İslâm Sanatları Derneği'ne bağlı olarak kullanılmaktadır. Avlu ise Kayseri Büyükşehir Belediyesi tarafından işletilmektedir.

Huand Hatun Medresesi 1528 yılında otuzlu (miftah) medrese grubunda iken daha sonra kırklı ve 1652 tarihinde ellili medrese derecesine ulaşmıştır⁵⁹. 1652 yılına ait Ruus Defterinde yer alan kayıta "*Medrese-i Hundi Hatun der-Kayseriyye Hâric elli ve izn bi'l-iftâ ile müderris olan Seyyid Mehmed Efendi ehl-i ilim ve tarîk eskisi olmağla yerinde dâhil itibar olunmak üzere şeyhülislâm hazretlerinin tertibleri üzere verilmek buyuruldu*" yazılıdır⁶⁰. Fetva verme yetkisine sahip müftü müderrisler ise 50 akçe ücret almaktaydı. Daha önce bahsedildiği gibi medrese derecelerindeki bu değişiklikler, aldıkları ücretler genellikle müderrislerin kıdem durumları ile bağlantılıdır.

Medresenin müderrisleri arasında, 1438 yılında Sivaslı Şeyh İbrahim Tennuri Efendi⁶¹, 1612'de Seyyit Hâkim, 1618'de günlük 4 akçe ile Seyyid İbrahim

⁵⁹ Otuzlu medreselerde eğitim, iki- üç ay ve iki yıl gibi sürelerde değişiklik gösterir. Fıkıh, Belagat, Kelam ve Hadis dersleri verilir. Kırklı medreselerde eğitim süreleri üç- beş ay ve iki- üç yıl olarak değişir. Fıkıh, Kelam, Hadis, Belagat ve Usul-ü Fıkıh eğitimi alırlar. Detaylı bilgi için bkz. Tunay Karakök, "Yükseköğretim Kurumu Olarak Osmanlı'da Medreseler: Bir Değerlendirme", *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 2/2 (2013), 208-234.

⁶⁰ Osmanlı Arşivi (BOA), *Bab-ı Asaî Ruus Kalemî Defterleri [A.RSK.d]*, No. 1522, 16.

⁶¹ Mustafa Uzun, "'Ni'me'l-Ceyş'den Kayseri'yi Tenvir Eden Âşık-ı İlâh'ı İbrâhim Tennûr'i", *İbrahim Tennuri Sempozyumu* (Kayseri: Melikgazi Belediyesi Yayınları, 2011), 291.

Efendi⁶², 1618'de günlük 25 akçe ile Mevlâna Hüseyin Efendi⁶³, 1656'da Seyyid Mehmet Efendi, 1657'de Mevlâna Efendi⁶⁴, Sefer bin Mehmed Kapanî (Muhtesipzade) yer almaktadır⁶⁵. 1847 tarihinde medresede, yaşları 15 ile 37 arasında değişen 32 öğrencisi bulunmaktadır⁶⁶.

Evkaf Kayıtlarındaki bilgiye göre, 1864 yılında medresede görev yapan nisf hisseli müderrisler Hacı Mustafa ve Mustafa Efendi'ye 2700'şer kuruş; ferraş Şeyh Mehmed'e 270 kuruş, muid Şükrü ve Nuh Efendi'ye 157'şer kuruş, cabi Mehmed Efendi'ye ise 360 kuruş ödenmiştir. 1866 yılına gelindiğinde ise nisf hisseli müderrisler Hacı Mustafa ve Mustafa Efendi 2.652'şer kuruş, müderrisler Ahmet ve Mehmet Efendi'ye 49 kuruş, muid Şükrü ve Nuh Efendi 148'er kuruş ücret ödendiği belirtilmiştir⁶⁷. Ödenen miktarlarda çok değişiklik olmaması medrese gelirlerinin bu süre içinde değişmediği göstermektedir.

Ayrıca belgelerden medresedeki müderrislerle ilgili şu bilgilere ulaşılmıştır. Örneğin; 1687 tarihinde müderris Mevlâna Ali Efendi herhangi sebep yokken görevden uzaklaştırılmıştır⁶⁸. Bir süre sonra 1714 yılında şeyhülislam huzurunda yapılan sınavı kazanan İshak Efendi müderris olmuştur⁶⁹.

1758 yılında Huand Hatun Camii, Medrese ve Hamam Evkafı su yollarının günlük üç akçe ile rah-ı abı olan (yol bulan) el-Hac Osman'ın ölümüyle yerine oğlu Seyyid İbrahim görevlendirilmiştir⁷⁰.

1.4. Hacı Kılıç Medresesi

Medrese, Kayseri şehrinde dış kale surlarının dışında ve kuzeyde, günümüzde İstasyon Caddesi üzerinde bulunmaktadır. Yapının doğu cephesindeki yedi sıra mukarnas kavsaralı taç kapının kademeli sivri kuşatma kemerinin üzerinde sülüsle yazılı iki satırlık kitabesinde *"Bu mübarek medresenin yapılmasını Keyhüsrev oğlu, yüce sultan, din ve dünyanın şerefi, fetihler sahibi Keykâvus zamanında altı yüz kırk yedi yılında, zayıf kul Tuslu Ali oğlu Ebû'l-Kasım eliyle emretti"* yazılıdır⁷¹. Anadolu'da 1243 yılında yaşanan Köseadağ Savaşı yenilgisi sonucu Moğolların hâkim olduğu süreçte inşa edilen yapının banisi, komşu kültür çevresi olan İran'ın

⁶² Selahaddin Çördük, *20/1 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili (H.1027-M.1617)* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1995), 47.

⁶³ Süslü, *20/2 numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili*, 255.

⁶⁴ Tan, *66/2 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili*, 239.

⁶⁵ Çayırdağ, *Kayseri Tarihi Araştırmaları*, 1/131.

⁶⁶ BOA, KK.d, No: 6534, 65-67.

⁶⁷ Yancı, "Kayseri Medreseleri", 52-54.

⁶⁸ Ayşe Türkmen, *96 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili (H.1099/1100-M.1687/89) Transkripsiyon ve Değerlendirmesi* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1998), 74.

⁶⁹ Osmanlı Arşivi (BOA), *Cevdet Maarif [C.MF]*, No. 46, Gömlek No. 2276.

⁷⁰ Osmanlı Arşivi (BOA), *Ali Emiri Osman III [AE.SOSM.III]*, No. 26, Gömlek No. 1867.

⁷¹ Gönül Öney, "Hacı Kılıç Cami ve Medresesi", *Belleten* 30/119 (1966), 377-390, Halit Erkitelioğlu, *Kayseri Tarihi (Eski Zamanlardan Osmanlılara Kadar)* (Kayseri: İl Müftülüğü Yayınları 1993), 113; Göde, *Kayseri Şehri -Selçuklu Tarihinden Bir Bölüm*, 72.

Tus şehrinden gelen *Tuslu Ali oğlu Ebû'l-Kasım'* dir⁷².

Kavsara nişini üç yönden dolaşan kitabede de Arapça Celf karakterde Tevbe Suresi 18. Ayet yazılıdır. *"Allah'ın mescidlerini ancak Allah'a ve ahiret gününe inanan, namazını kılan, zekâtını veren ve Allah'tan başka bir kimseden korkmayanlar onarırılar. İşte onlar doğru yolu bulanlardan olabilirler. Allah doğrudur"*⁷³. Aynı kitabeden cami taç kapsında da bulunur. Hem medrese hem de cami taç kapı kitabelelerinde Tevbe Suresi 18. ayetin tercih edilmesi dikkat çekicidir. Ayette genel olarak bir Müslümanın vasıfları yani temelde hangi inanç ve davranışa sahip olması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu ayetin medresede de kullanılmasının nedeni medrese talebelerine Müslümanın temel sorumluluklarını hatırlamak olmalıdır.

Kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı yapının güneyinde cami, kuzeyinde medrese bulunmaktadır. Doğu cephede eksenin güneyinde camiye, kuzeyinde ise medreseye açılan birer taç kapı yer alır. Cami mihraba dikey beş sahnalı, mihrap önü bir sahnın genişliğinde kubbe ile örtülüdür. Caminin harim kısmının kuzeyi medresenin avlusuna açılmaktadır. Bir başka deyişle cami ve medrese doğu-batı yönünde dikdörtgen planlı olan ortak/aynı avluya açılmaktadır. Medrese açık avlulu, avlusu kuzey, doğu ve batıdan olan üç yönden revaklı, iki eyvanlı ve tek katlı bir yapıdır.

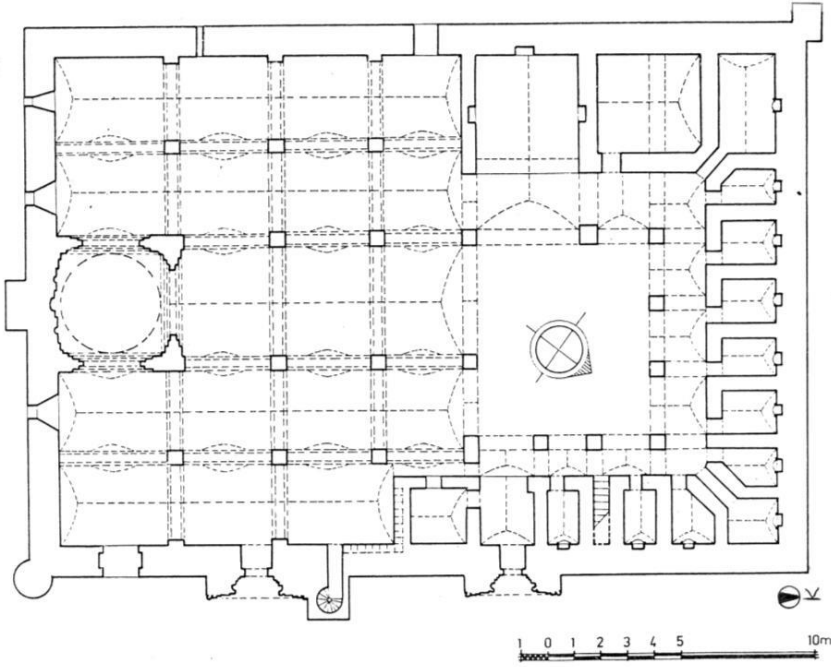
Cami ve medresenin ortak olan doğu/ön cephesinde dışa taşkın ve cephe- den yüksek, mukarnas kavsaralı birer taç kapı yer alır. Aynı cephede iki taç kapının varlığı, dıştan da cami ve medreseye ayrı ayrı açılması, kullanıcılar için pratik bir çözümleme oluşmuştur. Ön cephe kurgusunda iki taç kapının olması, kapılardan birinin camii, diğerinin medreseye açılması özelliği, Kayseri'de bu yapının yakınında ve batısında bulunan, Gevher Nesibe Darüşşifası ve bitişiğindeki Tıp Medresesi'nin güney/ön cephe düzenlemesi ile aynıdır.

Bu çerçevede Hacı Kılıç örneği yukarıda tanıttığımız Danişmentli yapısı Kö-lük Camii ve Medresesi'nin kurgusundaki cami- medrese birlikteliği ile de ilişkilendirilebilir. Görüldüğü gibi cami ve medresenin inşa edildiği süreç, siyasi olarak devrimli bir döneme rastlasa da mimari anlamda yeni arayışlara evrildiğini göstermesi açısından değerlidir⁷⁴.

⁷² Şaman Doğan, "Kayseri'deki Selçuklu Külliyyeleri", 209.

⁷³ Halit Erkiletlioğlu, *Kayseri Kitabeleri* (Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2001), 73.

⁷⁴ Şaman Doğan, "Kayseri'deki Selçuklu Külliyyeleri", 209.

Şekil 14. Kayseri Hacı Kılıç Camisi ve Medresesi, Plan (Öney, 1966)

Hacı Kılıç Camii ve Medresesi'nin onarım ve kullanımına yönelik bazı arşiv kayıtları bulunmaktadır. Bilinen ilk onarımı 1547 tarihinde vakıf kuran Hüseyin Bey tarafından yaptırılmıştır ve bu tarihte bir imaret, çeşme ve ölümünden sonra 1552 yılında mezar eklenmiştir. İmaret, Sultan Abdülaziz (1861-1876) döneminde 1864 tarihinden itibaren güherçile fabrikası olarak kullanılmış ve 1950'den önceki bir tarihte yıkılmıştır⁷⁵. 1901 yılında yapıya minare eklenmiştir. Günümüzde cami olarak kullanılmaktadır.

İmarete ait vakfiyede, Hacı Kılıç Camii ve Medresesi'nin gelirleri ile ilgili şu bilgiler yer almaktadır; Yorgat (Erkilet yakınında, şimdi yok) köyü malikanesinin üçte biri, yıllık 2.862 akçe gelirinden 954 akçe vakıf olarak verilmiştir⁷⁶. Kayseri Şer'iyye Sicil kayıtlarında camide görevli hatip, ferraş ve muarraf (tarif edici) ile ilgili bilgiler mevcuttur⁷⁷. Bu tarihte medrese görevlileri hakkında bir kayıt olmadığı anlaşılmaktadır.

Daha geç tarihli Şer'iyye Sicili kaydına göre, 1711 yılında Beğdik cemaatin-den Molla Yusuf adlı bir kişinin müderris olarak görev aldığı belirtilmiştir⁷⁸. 1847

⁷⁵ Halit Erkiletlioğlu, *Geniş Kayseri Tarihi*, (Kayseri: Bel-sin Eğitim, Hizmet, Güzelleştirme ve Yardım Vakfı Kültür Yayını, 2006), 346.

⁷⁶ Yinanç, "Kayseri ve Sivas Darüşşifalarının Vakıfları", 300; Çayırdağ, *Kayseri Tarihi Araştırmaları*, 1/343.

⁷⁷ Demircan Özırmak, *Tahrir ve Evkaf Defterine Göre Kayseri Vakıfları*, 78.

⁷⁸ Mehmet Karagöz, *XVIII. Asrın Başlarında Kayseri (1700-1730)* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal

tarihli defterde yaşları 17-45 arasında değişen 14 öğrenciden ve çevre illerden geldiklerinden söz edilir⁷⁹. 1864 yılına gelindiğinde es-Seyyid Osman Efendi hem mütevellilik hem de hatiplik görevini üstlenmiştir⁸⁰. 1877 tarihinde ise caminin hububattan elde edilmiş toplam gelirinin 506 kuruş olduğu, gelirinin tamamının giderler için tahsis edildiği, bu tarihte vakfın mutasarrıfı olan Tartuszâde Osman Efendi'ye de yılda 230 kuruş ödendiği anlatılmaktadır⁸¹.

Şekil 15. Kayseri Hacı Kılıç Camii ve Medresesi, Doğu Cephe (Kayseri Büyükşehir Belediyesi Arşivi)

1.5. Sahibiye Medresesi

Kayseri kent merkezinde, kalenin kuzeyinde yer alır. Yapının güney cephesinin ekseninde cepheden dışa taşkın ve yüksek mukarnas kavsaralı taç kapının kuşatma kemerinin üzerinde, sülüsle yazılmış iki satırlık inşa kitabesinde *"Bu mübarek medresenin yapılmasını Kılıç Arslanoğlu, yüce sultan, sultanlar sultanı, din ve dünyanın koruyucusu, fetihler sahibi III. Keyhüsrev zamanında -Allah mülkünü daim kıla-H.666/M.1267 yılı içerisinde Allahu Teâla'nın rahmetini uman kul, Hüseyin oğlu Sahib Ali -Allah onun sonlarını iyi eyleye - emretti"* yazılıdır⁸².

Ayrıca taç kapıda basık kemerli giriş kapısının üzerinde, tek satırlık medresenin fıkıh öğrenimi ile bağlantılı hadis kitabeleri yer alır. Giriş kapısı üzerindeki bu kitabelerin taç kapının en çok görünen, algılanan bir seviyede olması dikkat çekicidir. Kitabelerde; Dinde, Allah'a ibadet için, fıkıhtan daha üstün bir şey yoktur.

→

Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1993), 98.

⁷⁹ BOA, KK.d, 6534, 34-35.

⁸⁰ Osmanlı Arşivi (BOA), *Evkaf Defterleri [EV.d]*, No. 17482, 1b.

⁸¹ Osmanlı Arşivi (BOA), *Evkaf Defterleri [EV.d]*, No. 39066.

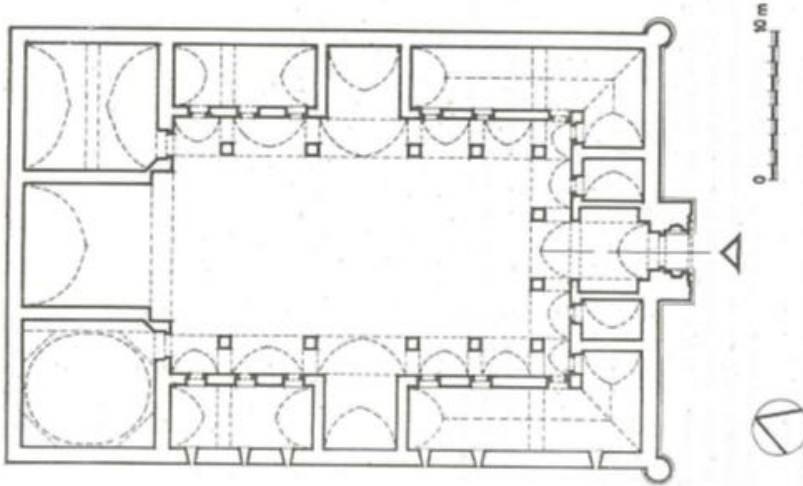
⁸² Yıldırım Özbek - Celil Arslan, *Kayseri Taşınmaz Kültür Varlıkları* (Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2008), 2/350; Yavaş, *Sahip Ata Fahreddin Ali'nin Mimari Eserleri*, 121-122-127.

Şeytana karşı bir fakih bin sofudan daha çetindir. Her şeyin bir direği vardır, bu dinin direği de fıkıhtır⁸³ yazılıdır. Her üç hadiste de medresenin işlevine de (fıkıh medresesi) gönderme yapan fıkıh eğitiminin üstünlüğü vurgulanmıştır.

Medrese kuzey-güney yönünde dikdörtgen planlı, açık avlulu, avlusu üç yönden revaklı ve dört eyvanlıdır. Yapının özgününde bugün günümüze gelemeyen, güney cephenin karşısında olan yapıdan bağımsız bir mescit ve çeşme bulunur. Bugün mescit yıkılmış, çeşme ise yapının önünden geçen yol sebebiyle medresenin güney cephesinin doğusuna bitişik yeniden yapılmıştır.

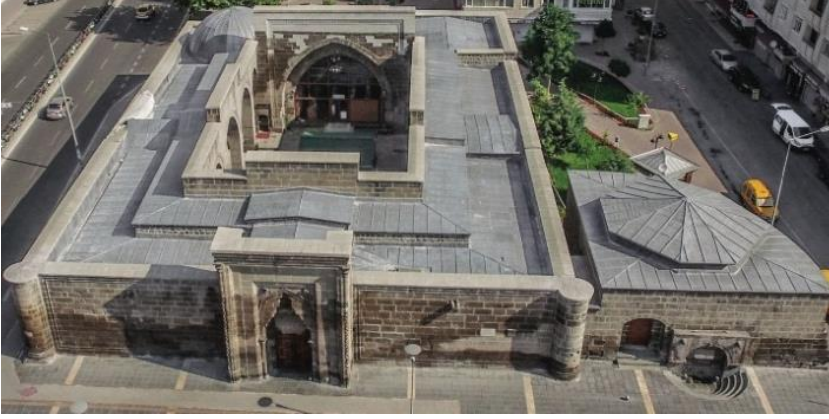
Anadolu'da İlhanlıların etkin olduğu bir süreçte inşa edilen medresenin plan ve süsleme özellikleri İlhanlı döneminde Anadolu'da inşa edilen yapılardan çok, Selçuklu mimarisinin örnekleriyle benzerlik göstermektedir. Güney cephenin eklenindeki sekiz sıra mukarnaslı kavsaralı taç kapı ve elemanları (niş, sütünce, kavsara, bordürler vb.) ile geometrik, bitkisel ve figürlü süslemeleri örnek verilebilir.

Medresenin açık avlulu, dört eyvanlı plan şeması Kayseri'deki Gevher Nesibe Darüşşifası ve Tıp Medresesi'nin yanı sıra, komşu kültür çevresinde olan Sivas'taki İlhanlı döneminde inşa edilen Buruciye ve Gök medreseleri ile bağlantı kurmamızı sağlar.

Şekil 16. Kayseri Sahibiye Medresesi, Plan, (Sözen, 1970)

⁸³ Mehmet Işık, "Kayseri'deki Tarihi Eserlerde Geçen Hadisler", *IV. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri*, ed. Ali Aktan vd. (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi, 2003), 291.

Şekil 17. *Kayseri Sahibiye Medresesi Genel Görünüş (Kayseri Büyükşehir Belediyesi Arşivi)*

Yapının onarım ve kullanımı ile ilgili bazı kayıtlar bulunmaktadır. 1717 yılında yaşanan deprem nedeniyle yapı büyük ölçüde yıkılır. 1726 tarihinde “*medresenin harap olduğu ve müderris olan Mahmud kendi hevâ ve hevesine uyub ta’mir ve terhimi ve ta’lim ve tedrisi terk ettiği*” ve “... çoğu kısmının harap bir halde olduğunu, talebenin ikametine elverişli olabilen ancak on iki odası kaldığından” söz edilir⁸⁴. Osmanlı arşivindeki belgelerden 1864 yılında medresenin onarımı için 1.350 kuruş ücret ayrıldığı ve bu onarımlar için her yıl düzenli olarak yaklaşık aynı miktarlarda para tahsis edildiği görülmektedir. Daha sonra 1890 yılına gelindiğinde medresenin onarımı için 11.319 kuruş harcama yapılmıştır. Üstelik ek olarak medresenin en az yirmi üç odası bulunduğu bilgisi de yer alır. Bu belgeyi ayrıca önemli kılan ise onarım malzemesinden tutun onarımın nasıl yapıldığına dair detaylı bilgiler içermesidir⁸⁵.

1930’lu yıllarda Kayseri’yi ziyaret eden A. Gabriel, yapının durumunun oldukça kötü olduğundan, tonozların bazı kısımlarının, revakların ise tamamen yıkıldığını bahsetmiştir⁸⁶. Yapı 1950 yılına kadar Kayseri Müze Müdürlüğü tarafından depo, 1959 yılında ise Öğretmenler Derneği Lokali olarak kullanılmıştır. 1960’lı ve 1970’li yıllarda Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restorasyonu yapılmış, taç kapının üst sıraları, avluyu çevreleyen revaklar, tonoz örtü ve hücreler onarımlarla tamamlanmıştır. 1977 yılında yapılan onarım çalışmasından sonra “Kitapçılar Çarşısı” olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu tarihte yapılan onarımında her bir mekânın kitap satışına uygun olarak yeniden düzenlenmesi sırasında

⁸⁴ Ahmet Nazif Efendi, *Mir’at-ı Kayseriyye veya Kayseri Tarihi*, çev. Mehmet Palamutoğlu (Kayseri: Kayseri İl Özel İdare Müdürlüğü Yayınları, 1987), 36; Karagöz, *XVIII. Asrın Başlarında Kayseri (1700-1730)*, 96.

⁸⁵ Osmanlı Arşivi (BOA), *Evkaf Mektubi Kalemi [EV.MKT]*, No. 2363, Gömlek No. 77; Yancı, “Kayseri Medreseleri”, 61.

⁸⁶ Gabriel, *Monuments Turcs D’Anatolie*, 64-66.

birtakım değişikliklere uğratıldığı görülmektedir. Özgün mekânsal dizgisi korunmuş, ancak ana eyvan ve yan eyvanların kapatılmasıyla mekânsal kurgu zedelenmiştir⁸⁷. Günümüzde halen aynı işlevi sürdürmektedir.

Vakfiyesi günümüze ulaşamayan medresenin, Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü arşivinde bulunan 565 nolu Karaman Eyaleti Vakıf Tahrir Defteri'nin 196/b sayfasında "*Vakf-ı Medrese-i Sahabiye*" başlıklı belgede vakıfları kaydedilmiştir. Buna göre, Tomarza/Gergürin (Kirkorin) Mezrasında bir malikâne, Talas yolu üzerinde bir arazi, Yaylacık nahiyesine bağlı Maderderin Köyü Ulupazarda arazi, Talas yolu üzerinde bir arazi icarı medresenin vakıfları arasında yer almaktadır. Medresenin 1500 yılında 6.855 akçe olan gelirinin 1584 tarihinde 4.760 akçeye düştüğü görülmektedir⁸⁸. Kirkorin mezrasından yıllık geliri; asıl-ı el-gaile (hububat hasılatı), hinta (buğday) 45 mud (1 mud 500 kg), şair (arpa) 25 mud, toplam 2100 akçe olarak belirlenmiştir⁸⁹. 1652 yılında ise yapının vakıfları arasında Gülhanı Kapısı karşısında bulunan bir dükkânın 6/12 hissesi de yer almaktadır⁹⁰.

Tapu Tahrir ve Şer'iyye Sicil defterlerinde medresede görevli müderrisler hakkında da bilgi bulunmaktadır. 1530 yılında müderris olarak Hoca Makbul Efendi'nin⁹¹, 1617 yılında mütevellî Şemseddin'in, 1624'te müderris Hüsam Efendi ve Abdüsselam Efendi'nin⁹², 1658 yılında mütevellî Derviş Ömer'in⁹³, 1687 tarihinde de müderris İbrahim'in görev yaptığı belirtilmektedir⁹⁴. Ancak aldıkları ücretler belirtilmemiştir.

1657 yılına ait Ruus defterinde "*Medrese-i Sahibiyye der-Kayseriyye Medrese-i mezbûre mahlûle olmağla Kayseriyye'de Handi Medresesi'nden ma'zûl olan Mevlânâ es-Seyyid (boş) Efendi zîde fazlûhûya fazîletlü şeyhülislâm hazretlerinin işâretleriyle kema-fi'l-evvel izn bi'l-iftâ ile verilmek*" yazılıdır⁹⁵. Sahibiye Medresesinde müderrislik makamı boşaldığı için, daha önce Kayseri'deki Huand Hatun Medresesi'nden azledilmiş olan Mevlânâ es-Seyyid Efendi, şeyhülislâmın onayıyla ve fetva verme yetkisiyle birlikte bu göreve atanmıştır. Fetva verme yetkisine sahip yani müft-i müderrisin en az 50 akçe aldığı bilinmektedir. Buradan medresenin 50 akçelik medrese grubunda olduğu anlaşılmaktadır.

⁸⁷ Esra Yıldız - N. Gül Asatekin, "Anıtsal Yapıların Yeniden Kullanımında İşlevsel Adaptasyonun, Mekânsal Analiz Yolu ile Değerlendirilmesi; Kayseri Sahabiye Medresesi", *Türk İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi* 11/21 (2016), 110-111.

⁸⁸ Demircan Özirmak, *Tahrir ve Evkaf Defterine Göre Kayseri Vakıfları*, 82.

⁸⁹ Yancı, "Kayseri Medreseleri", 58; Çayırdağ, *Kayseri Tarih Araştırmaları*, 1/12.

⁹⁰ Mustafa Ögüz, 59 Numaralı Şer'iyye Sicili (H.10602/M.1652) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1998), 62.

⁹¹ Osmanlı Arşivi (BOA), *Tapu Tahrir Defteri [TT.d]*, No. 387, 217.

⁹² Çördük, 20/1 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili, 47-62.

⁹³ Sevinç Özgen Fidan, *Kayseri Şer'iyye Sicilleri'nde Adı Geçen Yapılar (Günümüze Ulaşan ve Ulaşmayan Yapılar)* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 51.

⁹⁴ Türkmen, 96 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili, 143.

⁹⁵ Osmanlı Arşivi (BOA), *Kâmil Kepeci Defteri [KK.d]*, No. 270, 88.

Sözü edilen arşiv belgelerinden Kayseri'deki Selçuklu dönemine ait medreselerin Osmanlı zamanındaki konumlarını daha net anlamamızı sağlayan kayıtlar bulunmaktadır. Örnekte 1704 yılında Sahibiye Medresesi Müderrisi Abdullah Efendi, kendisine "*musıla-i sahn*" unvanının verilmesini Maarif Nezareti yüksek makamına bildirmiştir⁹⁶. Bu belge, müderrisin Osmanlı ilmiye hiyerarşisinde daha yüksek düzeyde bir müderrisliğe geçmek istediğini göstermesi açısından önemli bir bilgidir. "Musıla-i Sahn" unvanı, Sahn-ı Seman gibi yüksek dereceli medreselere atanmak isteyen müderrislerin bir nevi "geçiş belgesi" niteliğindedir. Medresenin de derece olarak ellili medrese gurubunda olduğunu ve eğitim düzeyi hakkında bilgi vermektedir.

Ayrıca, müderrisler gerektiğinde görevden çekilmişlerdir. 1758 yılında Sahibiye Medresesi müderrisi ve mütevellisi olan Müftü Halil Efendi görevinden feragat etmiş, yerine oğulları Mehmed Emin ve Yakub Efendiler görevlendirilmiştir⁹⁷.

Arşiv belgelerinde, medresenin 1847 yılında 41 öğrencisi olduğu anlatılmaktadır.⁹⁸ 1848 tarihinde müderris ve mütevelli olarak el-hac Abdullah bin Mehmed görevlidir. Bu tarihte vakfın aşardan elde edilen toplam geliri 465 kuruştur⁹⁹. 1864 tarihinde nısf hisseli mütevelli ve müderrisler Ahmet, Mehmet ve Abdurrahman Efendiler 1.133'er kuruş ücret almışlardır. Daha sonra 1867 yılında alınan ücretin 800 kuruşa kadar düştüğü anlaşılmaktadır¹⁰⁰.

Değerlendirme ve Sonuç

Bu çalışmada incelenen Kayseri'deki Kölük, Gevher Nesibe, Huand Hatun, Hacı Kılıç ve Sahibiye medreseleri ile Gevher Nesibe Darüşşifası Anadolu Selçuklu döneminden günümüze ulaşan özgün örneklerdir. Medreselerin bağımsız değil, bir külliye içinde yer almaları ortak özellikleridir. Selçuklu dönemi tarihi kent dokusu içinde, dış kalenin dışında konumlanan anıtsal kurgulu örneklerden Gevher Nesibe, Sahibiye ve Hacı Kılıç medreselerinin kuzeyde ve birbirlerine yakın, Kölük Medresesi batıda, Huand Hatun Medresesi ise doğuda yer alarak şehri çepeçevre kuşatmışlardır. Yakın konumdaki medreselerin varlığı farklı alanlarda (tıp, fıkıh, hadis vb.) eğitim verdiklerini göstermektedir. Aynı zamanda medreselerin bulunduğu ortak alanın Kayseri şehrinin eğitim merkezi olduğunu da vurgulamak gerekir. Medreseler özellikle bulundukları ana caddeye yönlendirilerek, ön yüzlerindeki anıtsal kurgulu, mukarnas kavsaralı taç kapıları ile kent kurgusu içinde yerini alır.

Çalışmanın asıl amacı belgeler üzerinden medreselerin kullanımı ve onarım

⁹⁶ Osmanlı Arşivi (BOA), *İbnül Emin Vakıf [İE.EV]*, No. 46, Gömlek No. 5164.

⁹⁷ Osmanlı Arşivi (BOA), *Cevdet Maarif [C.MF]*, No. 146, Gömlek No. 7263.

⁹⁸ BOA, *KK.d*, No. 6534, 21-24.

⁹⁹ Osmanlı Arşivi (BOA), *Evkaf Defterleri [EV.d]*, No. 13555, 3b.

¹⁰⁰ Osmanlı Arşivi (BOA), *Evkaf Muhasebe Kalemi [EV.MH]*, No. 1291, Gömlek No. 65; Yancı, "Kayseri Medreseleri", 60.

sürecini izlemek olduğu için, bu bölümde önce Selçuklu kaynakları, sonra çoğunluğu Osmanlı dönemine ait olan arşiv belgeleri üzerinden elde edilen bilgiler değerlendirilecektir.

Bu bağlamda kitabeleri bulunan medreselerin, yapı kitabeleri bize tarih, Sultan, dönem, banî ve işlev hakkında ayrıntılı bilgi sunar. Kitabesi mevcut olmayan Huand Hatun Medresesi'nin ise tarihlendirilmesi daha çok bitişindeki cami kitabeleri aracılığı ile yapılmaktadır. Yapıların kitabe verilerindeki zenginlik dikkat çekicidir. Bu duruma Kayseri Sahibiye Medresesi taç kapısında bulunan fıkıh işlevi ve önemini vurgulayan hadis kitabelerini örnek verebiliriz.

Yapıların onarım ve kullanım sürecine baktığımızda, çoğunluğu vakıf eserleri olarak inşa edilen medreselerin Osmanlı dönemi onarımlarında Selçuklu vakıf şartlarına uygun kullanıldığı görülmektedir. Yapılan onarımlarda da özgün durumlarını büyük ölçüde korudukları dikkati çekmektedir.

Anılan medreselerin Osmanlı Dönemi eğitim sistemi içindeki yeri değerlendirildiğinde banilerinin Sultan, Sultan eşi, Vezir ve Emir gibi devlet adamları olması, şehir merkezinde yer alan konumları ve zengin vakıfları nedeniyle kırklı ve ellili medrese grupları içinde yer aldıkları görülmektedir. Bu durum müderrislerin aldıkları ücretlerden de anlaşılmaktadır. Örneğin; Gevher Nesibe Medresesi müderrisinin 1609 yılında 50 akçe alırken 1617 yılında aldığı ücretin 30 akçeye düştüğü görülmektedir. Bu durum ise akla birkaç şeyi getirmektedir. İlki vakıf gelirlerinde bir azalma olduğu ya da medresede verilen dersin niteliğinin değiştiğini ve daha düşük ücret alan bir müderrisin atandığıdır.

Bu dönemde sultanlar tarafından inşa edilen ve vakıf gelirleri diğerlerine oranla daha yüksek olan medreselerin bulundukları şehirlere fetva verme yetkisiyle atanan müftü müderrislere yer verildiğini görüyoruz. Gevher Nesibe Darüşşifası ve Tıp Medresesi, Huand Hatun, Sahibiye medreselerinde müftüler görevlendirilmiştir. Medreselere fetva verme yetkisine sahip müderrislerin atanması da fıkıh alanında derinlemesine eğitim verildiğini ifade etmektedir. Ayrıca, Gevher Nesibe Darüşşifasına, Osmanlı Döneminde tabip atamasının yapılmaması ve müft-i müderrislerin atanmış olması da medresenin tıp medresesi olarak kullanılmadığı fıkıh alanında eğitim verildiği yani medresenin mekânsal olarak korunduğu ancak eğitim içeriği değiştiği anlamına gelmektedir.

Kayseri medreselerinin yalnızca birer taşra medresesi olarak kalmayıp İstanbul Medreseleriyle yarışır nitelikte olduğu ve "Sahn" medreselerine bir nevi geçiş aşaması olan "musıla-i sahn" unvanının müderrislere verildiği görülmektedir. Yapılardan Sahibiye Medresesi'nin müderrisi Abdullah Efendi'nin "musıla-i sahn" unvanının verilmesine dair başvuruda bulunduğu belirtilmektedir. Kendisini Sahn-ı Seman medreselerine uygun görmüş olması önemli bir veridir. Ayrıca 1731 yılında Gevher Nesibe Darüşşifası ve Tıp Medresesinin görevli müderrise iptida-i dahil

payesinin verilmesi medresenin resmi olarak Osmanlı ilmiye teşkilatına dahil olduğunun işaretidir.

Medreselerin eğitim- öğretim ve işleyiş şekli, hoca ve öğrencilerin niteliği ve diğer görevlilerin atanmasında ve aldıkları ücretler konusunda Selçuklu vakıf şartlarına uygun hareket edildiği bilinmektedir. Örnek olarak müderrisler, mudler, şeyhülislam huzurunda yapılan sınavla göreve getirilmekte ya da görevden uzaklaştırılabilmektedir. Bir belgede belirtildiği gibi 1689 tarihinde Huand Hatun Medresesi müderrisi Mevlâna Ali Efendi'nin hiçbir neden yok iken görevi sonlandırılmıştır. Hatta bazı çalışanlar görevden alınmanın yanında, kendi istekleri ile görevlerini bırakmışlardır. Sahibiye Medresesi müderrisi Müftü Halil Efendi, 1758 yılında görevden kendi isteğiyle ayrılmıştır.

Anadolu Selçuklu döneminde olduğu gibi Osmanlı Döneminde de medreselerdeki atamalarda kendi soyundan olmak koşulu ile sadece erkek kişiler tarafından devam ettirilmiştir. Örnek olarak Çifte Medresede görevli müderris Abdürrauf vefat ettiği zaman yerine oğlu Mehmet Emin, yapılan bir sınavda başarılı olduktan sonra getirilmiştir.

Bu çerçevede bazı medreselere birden fazla müderris atandığı da görülmektedir. Belki artan öğrenci sayısından dolayı belki de mezun öğrencilere bir çözüm bulmak için yapılmıştır. Bu durumda "nısf-ı hisseli müderrislik 1/2", "sülûsan hisseli müderrislik 1/3" kadroları ortaya çıkmış ve müderrislik görevi iki ve daha fazla kişi arasında paylaştırılmıştır. Söz gelimi Gevher Nesibe Medresesi'nde, 1745 yılında müderris sülûsan hisseli, Mehmed Efendi, 1769 yılında ise nısf hisseli, Seyyid Ali'nin görev yaptığı bilinmektedir.

Kayıtlardan müderrislerin görev süreleri hakkında da bilgiye ulaşılmaktadır. Örneğin, Gevher Nesibe Medresesinde nısf hisseli müderris Seyyid Ali 1793 yılında vefat etmiş, yerine Seyyid Ali bin Yusuf müderris olarak görevlendirilmişlerdir. Bu bilgiden, görevden azil ya da feragat yoksa ölene kadar görevlerini devam ettirdikleri anlaşılmaktadır.

Arşiv kayıtlarında sadece medreselerle ilgili bilgi değil, kentteki çeşitli mesleklere dair bilgiler de vardır. Özellikle su kaynakları ile ilgili bilgiler şaşırtıcıdır. Su yollarının rah-ı abı olan yani su yolu bulan bir kişiden bahsedilir.

Son söz olarak Kayseri medreselerinin konumları, sayısal olarak fazlalığı ve çeşitliliğine bakarak, dönemin eğitim şehri olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Bu özelliğini Osmanlı Döneminde de koruduğu görülmektedir. Kayseri medreseleri kesin-tiye uğramadan Osmanlı ilim dünyasına uyum sağlamış ve kurumsal bir süreklilik sağlanmıştır. Anadolu şehirlerinde olduğu gibi burada yer alan medreseler de şehir surlarının, giriş kapılarının hemen karşısına ya da yakınına inşa edilmişlerdir. Kente gelenleri karşılayan- gidenleri uğurlayan gösterişli, anıtsal yapıları ve kapıları aracılığı ile verdiği mesajlar açıktır. Eğitim yapıları ile kentin, özellikle yaşayan

halkın ilmi, bilimi, bilgiyi öncelediklerini göstermektedir.

Author Contributions / Yazarların Katkısı:	Author / Yazar 1	Author / Yazar 2
Conceptualization (CRediT 1) / Araştırmanın Tasarımı	%51	%49
Data Curation (CRediT 2) / Veri Toplanması /	%51	%49
Investigation - Analysis - Validation (CRediT 3-4-6-11)/ Araştırma - Veri Analizi- Doğrulama	%51	%49
Writing (CRediT 12-13) / Makalenin Yazımı	%51	%49
Writing – Review & Editing (CRediT 14) / Metnin Tas- hihi ve Geliştirilmesi	%51	%49

Funding / Finansman: This research received no external funding. / Bu araştırma herhangi bir dış fon almamıştır.

Conflicts of Interest / Çıkar Çatışması: The author declare no conflict of interest. / Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Kaynakça

- BOA, Osmanlı Arşivi. *Ali Emiri Abdülhamid I [AE.SABH.I]*. No. 157, Gömlek No. 10496.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Ali Emiri Osman III [AE.SOSM.III]*. No. 26, Gömlek No. 1867.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Bab-ı Asaflı Ruus Kalemi Defterleri [A.RSK.d]*. No.1482, 38.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Bab-ı Asaflı Ruus Kalemi Defterleri [A.RSK.d]*. No.1522, 16.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Cevdet Maarif [C.MF]*. No. 14, Gömlek No. 663.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Cevdet Maarif [C.MF]*. No. 46, Gömlek No. 2276.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Cevdet Maarif [C.MF]*. No. 98, Gömlek No. 4891.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Cevdet Maarif [C.MF]*. No. 133, Gömlek No. 6604.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Cevdet Maarif [C.MF]*. No. 146, Gömlek No. 7263.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Cevdet Maarif [C.MF]*. No. 171, Gömlek No. 8512.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Evkaf Defterleri [EV.d]*. No. 10940.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Evkaf Defterleri [EV.d]*. No. 13555.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Evkaf Defterleri [EV.d]*. No. 17482.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Evkaf Defterleri [EV.d]*. No. 29554.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Evkaf Defterleri [EV.d]*. No. 39066.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Evkaf Muhasebe Kalemi [EV.MH]*. No. 1048, Gömlek No. 4.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Evkaf Muhasebe Kalemi [EV.MH]*. No. 1224, Gömlek No. 30.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Evkaf Muhasebe Kalemi [EV.MH]*. No. 1291, Gömlek No. 65.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Evkaf Mektubi Kalemi [EV.MKT]*. No. 2363, Gömlek No. 77.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *İbnülemin Vakıf [İE.EV]*. No. 46, Gömlek No. 5164.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Kâmil Kepeci Defteri [KK.d]*. No. 270, 88.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Kâmil Kepeci Defterler [KK.d]*. No. 6534.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Tapu Tahrir Defterleri [TT.d]*. No. 387.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Maliyeden Müdevver [MAD]*. 12888.
- Acun, Hakkı. *Bozok Sancağı'nda (Yozgat İli) Türk Mimarisi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2005.
- Ahmed, Nazif. *Mir'at-ı Kayseriyye veya Kayseri Tarihi*. çev. Mehmet Palamutoğlu. Kayseri: Kayseri İl Özel İdare Yayınları, 1987.
- Akgün, Ayla. *63/2 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili (H.1063-1064/M.1653-1654) Transkripsiyon ve Değerlendirme*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Akgündüz, Hakan. *Klasik Dönem Osmanlı Medrese Sistemi (Amaç-Yapı-İşleyiş)*. İstanbul: Ulusal Yayınları, 1997.
- Akok, Mahmut. "Kayseri'de Huand Mimari Külliyesinin Rölövesi". *Türk Arkeoloji Dergisi* 25 (1967), 5-47.
- Akok, Mahmut. "Kayseri'de Gevher Nesibe Sultan Darüşşifası ve Sahabiye Medresesi Rölöve ve Mimarisi". *Türk Arkeoloji Dergisi* 17/1 (1968), 133-181.
- Altun, Ara. *Anadolu'da Artuklu Devri Türk Mimarisinin Gelişmesi*. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1978.
- Aydın, Remzi. *Osmanlı İmparatorluğu'nda Onarım Faaliyetleri: Kayseri Örneği*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013.
- Baltacı, Cahit. *XV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri*. 2 Cilt. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2005.
- Bayram, Sadi - Karabacak, Hamdi. "Sahib Ata Fahrü'd-din Ali'nin Vakfiyeleri". *Vakıflar Dergisi* 13 (1981), 31-69.
- Beken, Ahmet. "Nizâmiye Medreselerinde Öğretim Yapılan İlimler". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21/2 (2021), 415-443.
- Bozkurt, Nebi. "Medrese". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/323. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Cantay, Gönül. *Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Darüşşifaları*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2014.
- Çayırdağ, Mehmet. "Kayseri'nin İncesu ilçesinde Şeyh Turesan Zaviyesi". *Belleten* XLIV/174

- (1980), 271-279.
- Çayırdağ, Mehmet. *Kayseri Tarihi Araştırmaları*. 2 Cilt. Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları No: 184, 2022.
- Çördük, Selahaddin. *20/1 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili (H.1027-M.1617)*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1995.
- Demir, Erdinç. *61/2 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili (H.1061-M.1651) Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2002.
- Demiralp, Yekta. *Erken Dönem Osmanlı Medreseleri (1300-1500)*. İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1997.
- Demircan Özırmak, Yasemin. *Tahrir ve Evkaf Defterine Göre Kayseri Vakıfları*. Kayseri: Kayseri Vakıflar Bölge Müdürlüğü Yayınları, 1992.
- Deveci, Sefure. *55/2 numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili (H.1055/M.1645) Transkripsiyon ve Değerlendirme*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2002.
- Durukan, Aynur. "Anadolu Selçuklularında Vakıf Eserleri Yaptırmış Kadınlar". *Vakıf Kuran Kadınlar*. ed. Fahameddin Beşer. 21-36. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü, 2019.
- Erayşar, Osman. *Ortaçağ'da Kayseri Kent Dokusunun Gelişimi*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1998.
- Erdmann, Kurt. *Das Anatolische Karavansaray Des 13. Jahrhunderts*. Berlin: Werlag Gebr. Mann, 1961.
- Erkiletlioğlu, Halit. *Kayseri Tarihi (Eski Zamanlardan Osmanlılara Kadar)*. Kayseri: İl Müftülüğü Yayınları, 1993.
- Erkiletlioğlu, Halit. *Kayseri Kitabeleri*. Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2001.
- Erkiletlioğlu, Halit. *Geniş Kayseri Tarihi*. Kayseri: Bel-sin Eğitim, Hizmet, Güzelleştirme ve Yardım Vakfı Kültür Yayını, 2006.
- Ertürk, Mustafa. *Kayseri'nin 13 Numaralı Şer'iyye Sicili*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1994.
- Evliya Çelebi. *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: Konya- Kayseri- Antakya- Şam- Urfa- Maraş- Sivas- Gazze- Sofya- Edirne*. çev. S. Ali Kahraman-Yücel Dağlı. 10 Cilt. İstanbul: YKY, 1999.
- Furat, Ayşe. "Eğitim-Mimari İlişkileri Açısından Kuruluş Dönemi Osmanlı Medreseleri". *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 (2003), 181-208.
- Gabriel, Albert. *Monuments Turcs D'Anatolie Kayseri-Niğde*. Paris: Librairie Des Ecoles Françaises D'athenes Et De Rome, 1931.
- Göde, Kemal. *Halil Edhem (Eldem) ve Kayseri Şehri -Selçuklu Tarihinden Bir Bölüm-*. Kayseri: Kültür Yayınları, 2011.
- Göktürk, Türker - Dağ, İsa. "Nizamiye Medreselerinin Eğitim Öğretimdeki Rolü". *The Journal of Academic Social Studies* 27 (2014), 457-469.
- Hızlı, Mefail. "Kuruluşundan Osmanlılara Kadar Medreseler". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/1 (1987), 273-281.
- İnan, Afet. "Kayseri'nin 749 yıllık Şifaiye Tıp Medresesi". *Belleten* 20/78 (1956), 217-222.
- İpekoğlu, Başak. "Birleşik İşlevli Yapılar". *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı*. ed. A. Uzun Peker-Kenan Bilici. 2/11-125. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2006.
- İşık, Mehmet. "Kayseri'deki Tarihi Eserlerde Geçen Hadisler". *IV. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri*. ed. Ali Aktan vd. 285-296. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi, 2003.
- Kafesoğlu, İbrahim. *Türk Milli Kültürü*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1983.
- Kara, Demet. "Türkiye Selçuklu Sultan Eşlerinden Mahperi Huand Hatun'un Yaptırdığı Yapılar". *Turkish Studies Historical Analysis* 14/1 (2019), 107-136.
- Karagöz, Mehmet. *XVIII. Asrın Başlarında Kayseri (1700-1730)*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1993.

- Karakök, Tunay. "Yükseköğretim Kurumu Olarak Osmanlı'da Medreseler: Bir Değerlendirme". *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 2/2 (2013), 208-234.
- Karamağaralı, Haluk. "Kayseri'deki Hunad Camiinin Restitüsyonu ve Hunad Manzumesinin Kronolojisi Hakkında Bazı Mülâhazalar". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21/1-4 (1976), 199-246.
- Kemaloğlu, Muhammed. "XI-XIII. Yüzyıl Türkiye Selçuklu Devletinde Eğitim-Öğretim (Medreseler)". *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi* 2/5 (2015), 89-106.
- Köker, A. Hulusi. *Selçuklu Gevher Nesibe Sultan Tıp Fakültesi (Tıp Mektebi) (1206)*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Matbaası, 1991.
- Köker, A. Hulusi. "Gevher Nesibe Darüşşifası ve Tıp Medresesi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14/39. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Köymen, Mehmet Ali. "Alp Arslan Zamanı Selçuklu Kültür Müesseseleri I Üniversiteler". *Selçuklu Araştırmaları Dergisi* IV (1975), 127-155.
- Kuran, Abdullah. *Anadolu Medreseleri*. Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, 1969.
- Oğuz, Mustafa. 59 Numaralı Şer'iyye Sicili (H.10602/M.1652) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1998.
- Öney, Gönül. "Hacı Kılıç Cami ve Medresesi". *Belleten* 30/119 (1966), 377-390.
- Ötüken, Yıldız. "Orhan Gazi (1326-1359) Devrinden Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) Devrinin Sonuna Kadar Osmanlı Medreseleri". *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*. In *Memoriam Prof. Albert Louis Gabriel Özel Sayısı* 9 (1978), 337-371.
- Özbek, Yıldırım – Arslan, Celil. *Kayseri Taşınmaz Kültür Varlıkları*. 3 Cilt. Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2008.
- Özgen Fidan, Sevinç. *Kayseri Şer'iyye Sicilleri'nde Adı Geçen Yapılar (Günümüze Ulaşan ve Ulaşmayan Yapılar)*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Özkul, Kifayet. "Anadolu'da İlk Tıp Medresesi Gevher Nesibe Hatun Darüşşifası". *Uluslararası Göbeklitepe Sosyal ve Beşerî Bilimler Kongresi*. ed. Olha Bykova-Zhanuzak Alimgerey. 19-39. Şanlıurfa: İksad Yayınları, 2020.
- Pakalın, M. Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. 3 Cilt. İstanbul: MEB Basımevi, 1983.
- Sözen, Metin. *Anadolu Medreseleri: Selçuklu ve Beylikler Devri*. İstanbul: İTÜ Matbaası, 1970.
- Süslü, Mustafa. 20/2 numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili H.1027-1028 (M.1617-1618). Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1995.
- Şaman Doğan, Nermin. "Kayseri'deki Selçuklu Külliyesi". *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 16 (2012), 191-214.
- Şaman Doğan, Nermin. "Ortaçağ'da Anadolu'nun Eğitim Mekanları: Selçuklu Medreseleri-Darüşşifalarından Örnekler". *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 28/2 (2013), 429-443.
- Talas, M. Asad. *Nizamiye Medresesi ve İslam'da Eğitim-Öğretim*. çev. Sadık Cihan. Samsun: Etüt Yayınları, 2000.
- Tan, Murat. 66/2 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili (H.1067/68-M.1656/57). Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Lisans Tezi, 1998.
- Tanyeli, Uğur. *Anadolu-Türk Kentinde Fiziksel Yapının Evrim Süreci (11-15. yy)*. İstanbul: İTÜ Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi, 1987.
- Taşdemirci, Ersoy. "Osmanlı İmparatorluğu'nda Medreseler". *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3 (1989), 519-532.
- Texier, Charles. *Description de L'Asie Mineure*. Paris: Firmin Didot Frères, 1849.
- Turan, Osman. "Selçuklu Vakfiyeleri I. Şemseddin Altun-aba, Vakfiyesi ve Hayatı". *Belleten* 11/42 (1947), 193-221.
- Turan, Osman. "Selçuklu Devri Vakfiyeleri III. Celaleddin Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri". *Belleten* 12/45 (1948), 17-170.
- Türkmen, Ayşe. 96 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili (H.1099/1100-M.1687/89) Transkripsiyon *İstem* 45 (2025), 475-508

- ve Değerlendirmesi. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1998.
- Uzun, Mustafa. “‘Ni’m-e’l-Ceyş”den Kayseri’yi Tenvir Eden Âşık-ı İlâhî İbrâhim Tennûr’i”. *İbrahim Tennuri Sempozyumu*. ed. Ali Çavuşoğlu. 291-296. Kayseri: Melikgazi Belediyesi Yayınları, 2011.
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı. “Niğde’de Karamanoğlu Ali Bey Vakfiyesi”. *Vakıflar Dergisi* 2 (1942), 45-89.
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı. *Osmanlı Devleti’nin İlmiye Teşkilâtı*. Ankara: TTK Yayınları, 1992.
- Ülken, H. Ziya. *Sosyoloji Sözlüğü*. İstanbul: Talim ve Terbiye Dairesi Yayınları No.9, 1969.
- Yaldız, Esra – Asatekin, N. Gül. “Anıtsal Yapıların Yeniden Kullanımında İşlevsel Adaptasyonun, Mekânsal Analiz Yolu İle Değerlendirilmesi; Kayseri Sahabiye Medresesi”. *Türk İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi* 11/21 (2016), 89-112.
- Yancı, Ülkü. “Kayseri Medreseleri: Şifaiye, Hunat Hatun, Sahabiye ve Avgunu Medreseleri”. *Kayseri Eğitim Tarihi Araştırmaları Eski Çağlardan Osmanlı Devleti’nin Sonuna Kadar*. ed. Aziz Atlı-S. Sevim Kartal. 35-70. Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2021.
- Yavaş, Alptekin. *Anadolu Selçuklu Veziri Sahip Ata Fahreddin Ali’nin Mimari Eserleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2015.
- Yavuzylmaz, Ahmet. *Anadolu’da XVI. Yüzyıl Osmanlı Medrese Mimarisi (1500-1600)*. Konya: Palet Yayınları, 2023.
- Yavuzylmaz, Ahmet – Karakök, Cahit. “Konya Medreseleri”. *Konya Kitabı XIX -Türkiye Selçukluları ve Konya*. ed. Caner Arabacı vd. 4/213-252. Konya: Konya Ticaret Odası, 2023.
- Yinanç, Refet. “Selçuklu Medreselerinden Amasya Halifet Gazi Medresesi ve Vakıfları”. *Vakıflar Dergisi* 15 (1982), 5-22.
- Yinanç, Refet. “Kayseri ve Sivas Darüşşifalarının Vakıfları”. *Belleten* 48/189-190 (1984), 299-307.
- Yurdakul, Erol. “Kayseri Külük Camii ve Medresesinde Yapılan Hafriyat ve Araştırma Sonuçları ile ilgili Yeni Görüşler”. *Rölöve ve Restorasyon Dergisi* 1 (1974), 167-207.